

**„ЈАВНОПРАВНИ ИНСТИТУТИ
НА РИМСКОТО ПРАВО
РЕЦИПИРАНИ ВО ДЕНЕШНИТЕ
ПРАВНИ СИСТЕМИ“**

Magna Mater Natura (Големата Мајка Природа) не создава крстосници. Тие, како појава, се неприродни - дел се од човековата комплексност. Реките не течат на неколку страни; дури и да се разделат некаде, сепак, на крајот, се слеваат во едно Исто. А човекот создава крстопати по кои ни самиот не може да избере да оди...; Ретки се патиштата кои водат до Едно нешто... Во историјата, познати се само едни такви – оние до Рим!

E. Palicarius

СОДРЖИНА

PRAELECTIO

1. За проширување на видокругот на романистите
2. Критериуми за поделбата на „јавно“ и „приватно“

БОЖЕСТВЕНО (САКРАЛО) ПРАВО

I. РЕЛИГИЈА И ЦРКВА

1. Римскиот „Пантеон“ (*Theogonia*)
2. Светите места и сакралните градби
3. Верските процесии и прослави
4. Свештеници - колегиуми и братства
5. Христијанска „црква“ и „ереси“

II. ЛУСТРАЦИЈА

1. Лустрација на ствари (*res*)
2. Лустрација на луѓе (*personas*)

ЦЕРЕМОНИЈАЛНО (ПРОФАНО) ПРАВО

III. ПОПИС НА НАСЕЛЕНИЕТО И ИМОТОТ

1. *Census*
2. *Censores*

IV. ЈАВНИ ИГРИ И ПРАЗНИЦИ

1. *Ludi circenses* („спортски игри“)
2. *Ludi venatorii* („борбени игри“)
3. *Ludi gladiatorii* („гладијаторски игри“)
4. *Ludi scaenici* („сценски игри“)

ПРИРОДНО (МОРАЛНО) ПРАВО

V. ВЛАДЕЕЊЕ НА (ПРИРОДНОТО) ПРАВО И „ПРАВНАТА ДРЖАВА“

1. *Историскиот дискурс на „концептот“*
2. *Educatio iuridica и „imperia natura legum“*

ГРАЃАНСКО (ЦИВИЛНО) ПРАВО

VI. ГРАЃАНСКИ СУВЕРЕНИТЕТ – „НА НАРОДОТ, ОД НАРОДОТ И ЗА НАРОДОТ“

VII. ПРАВО НА ЖАЛБА – „ГРАЃАНСКОТО APPELATIO“

ВОЕНО (МИЛИТАРНО) ПРАВО

VIII. ВОЈСКА

1. *Милитарен менталитет*
2. *Воена организација и стратегија*
3. *Систем на командување*

ДРЖАВНО (УСТАВНО) ПРАВО

IX. ПОДЕЛБА НА ВЛАСТА – „МЕШОВИТО ВЛАДЕЕЊЕ“

X. ЛЕГИСЛАТОРНА ДЕЈНОСТ

1. *Comitiones*
2. *Фази при носењето закони*

XI. КОНСТИТУЦИОНАЛНА КОНТРОЛА

АДМИНИСТРАТИВНО (УПРАВНО) ПРАВО

XII. ДРЖАВЕН АПАРАТ – „ИЗБОРИ И ИМЕНУВАЊА“

1. *Ius suffragii*
2. *Ius honorum*

XIII. МАНДАТ И РЕИЗБОР

XIV. ИМУНИТЕТ И ВЕТО

1. *Имунитет*
2. *Вето*

ФИНАНСОВО (ЕКОНОМСКО) ПРАВО

XV. ЈАВНИ ФИНАНСИИ

1. *Парично стопанство („монетарна политика“)*
2. *Банкарство („кредитна политика“)*
3. *Лихварство („каматна политика“)*
4. *Јавни приходи („даночна политика“)*
5. *Јавни расходи („фискална политика“)*
6. *Државна благајна („трезорска политика“)*

САМОУПРАВНО (ВНАТРЕШНО) ПРАВО

XVI. ТЕРИТОРИЈАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА

1. *Roma Quadrata*
2. *Regiones quattuor*
3. *Regiones quattuordecim*
4. *Municipia*
5. *Colonia*
6. *Provincia*
7. *Imperia*

МЕЃУНАРОДНО (НАДВОРЕШНО) ПРАВО

XVII. Меѓународни односи

1. *Дипломатија и „надворешна политика“*
2. *Меѓународни (билатерални) договори
и (мултилатерални) сојузи*
3. *Азил (asylum)*

CONCLUSIO

Што е нашето ius novum =

европското „ius commune“ или светското „Cyber law“!?

PRAELECTIO

Ius privatum sub tutela iuris publici latet
Приватното право е под туторство на јавното
Бекон

1. За проширување на видокругот на романистите

*Од човекот, а не од државата,
произлегува сè што е правно...*

И покрај занемарениот факт што Римското јавно право (*Ius publicum*), се чини без никакви разумни и оправдани причини, е потиснато од Римското приватно право (*Ius privatum*) и не е предмет на поподробно изучување во склоп на Наставната програма по предметот Римско право (*Ius Romanorum*), а ниту по предметот Историја на [државата и] правото на нашиот, но и на некои други правни факултети, сепак една подлабока и посуштинска анализа би нè довела до неизбежниот заклучок дека многу навидум „модерни“ уставноправни или, пошироко, јавно-правни институти присутни во сите денешни правни системи, и тоа без оглед дали се од т.н. евроконтинентален *Civil law* или, пак, од т.н. англосаксонски *Common law* тип - сè всушност безмалку „препишани“ или „прекопирани“ токму од универзалното Римско право, се разбира со нужни козметички промени и потребни приспособувања.

Инаку, „**романистите**“ веќе подолго време се свесни за нужноста од прилагодување на наставата по Римско право на современите потреби. Денес, на пример, меѓу најпознатите „живи романисти“ се вбројуваат: Maria Talamanka (La Sapienza - Рим), Hans Ankum (Амстердам); Claude Nicolet (Париз); W. Frier (Мичиген); Carla Masi Doria и Cosimo Cascione (Наполи); Eleonora Nicosia, Giovanni Nicosia и Alessandro Corbino (Катанија); Eliane

Maria Agati Madeira (Сао Паоло); Frederico Procchi (Пиза); Elisabeth Herrmann - Otto (Трир); Giuliano Grifò (Рим); Giunio Rizzelli (Фоџа); Henrtina van den Bergh и Philip Thomas (Преторија); Herbert Sauren (Лисабон); Jan Hallebeek (Амстердам); Jean-Francois Gerkens (Лиџ); Леонид Кофанов (Москва); Reinhard Willvonseder (Виена); Т. А. Ј. McGinn (Нешвил); Lorenzo Gagliardi (Милано); Arriigo Manfredini (Ферара); Constantinos Pitsakis (Тракија); Rosa Mentixaka (Pais Vasco) и други.¹ Во рамките на дискусиите кои се водат за таа цел, не е мал бројот на оние кои ја поддржуваат идејата за изработка на *модел-учебник* кој би бил во функција на изедначување на наставата и обезбедување на потребниот квалитет, за што говорат и заклучоците од неколку меѓународни собири на романисти – Рим (1991 година), Владивосток (2000 год.), Нови Сад (2002), Сао Паоло (2004), Скопје (2004) итн. Според проф. д-р **Николиќ** (Душан Николић):

„Неспорно е дека корените на многу современи правни институти, па и цели гранки, се наоѓаат во римското правно наследство. Меѓутоа тие рудименти (...) треба да се анализираат во временските и просторните координати во кои настанале.“²

Проф. **Хорват** (Marjan Horvat) додава дека: *„Изучувањето на правната историја им ја пружа на правниците онаа корист којашто, во природните науки, ја пружа експериментот“³* а, пак, д-р **Аранѓеловиќ** (Драгољуб Аранѓеловић) вели:

¹ Повеќе кај Антун Маленица: *„Актуелноста на Јустинијановиот институционален модел“* – труд објавен во Зборник на трудови од меѓународниот симпозиум: *Современото право, правната наука и Јустинијановата кодификација* (том I); Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Правен факултет „Јустинијан Први“; Скопје, 2004; стр. 285-286 и Жика Бујуклић: *„Светски скуп правних историчара“; Зборник Матице Српске за класичне студии (Journal of Classical Studies – Matica Srpska);* том 6; Нови Сад, 2004; стр. 193-198.

² Види го трудот на Душан Николиќ: *„Заштита на личноста во Римското право“* – Зборник на трудови од меѓународниот симпозиум: *Современото право, правната наука и Јустинијановата кодификација* (том I); Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ; Скопје, 2004; стр. 347.

³ Marjan Horvat: *Rimsko pravo*; Zagreb, 1948.

„Изучувањето на Римското право им ги прошеува хоризонтите [на студентите]... Исто така, им ја покажува нужната врска помеѓу институциите и општествените услови во коишто тие се јавуваат и развиваат“⁴

Инаку, уште **Савињи** (герм. Karl Friedrich Savigny) велеше дека:

„Да се оддели Римското од современото право, како и да се изучува современото право самостојно од Римското – би било возможно да се стори исто толку колку и да помешаш вода и оган!“⁵

А за континуитетот и трајноста во опстојувањето на Римското право, дух и традиција ќе го наведат и искажувањето на големиот германски писател **Гете** (Johann Wolfgang von Goethe / 1749-1832), кој во разговорот со неговиот добар пријател **Екерман** (Johann Peter Eckermann / 1792-1854), за Римското право вели дека е „...како некој нуркач, одвреме-навреме ќе се скрие, но никогаш сосема не се губи и секогаш повторно искрнува“. Исто така, позната е и идејата на **Енгелс** (Friedrich Engels / 1820-1895), дека Римското право е „...до тој степен класичен правен израз на важењето на животните услови и општествени противречности... така што, сите подоцнежни законодавства не можеле да внесат во него никакви подобрувања“⁶

Communis opinio, дури и во редот на голем број романисти, е дека сржта на Римското право треба да ја бараме само и исклучиво во *ius privatum*, бидејќи *ius publicum* било „робовладетелско и експлоататорско“ (зат. цит.) и во него го нема она богатство на многубројни и еластични правни институти коешто е својствено за приватното!? Но, оваа спорна и искривена т.н. „буржоаска оптика“, воздржувајќи се притоа од било какви

⁴ Драгољуб Аранђеловић: *Predavanja iz Rimskog prava*; Beograd, 1938.

⁵ Марија Игњатовиќ: *Предбрачни имотно-правни односи во Римското и во современото право* (докторска дисертација); Universitas „Sanctorum Cyrilli et Methodii“, Facultas iuridica „Iustinianus Primus“; Скопје, 2008; стр. 2.

⁶ Фридрих Енгелс: *За пропаѓањето на феудализмот и настанувањето на буржоазјата*; Култура, Скопје, 1951; стр. 4.

идеолошки квалификации, само го потврдува мислењето дека постојана обврска на самите романисти е да го преиспитуваат и превреднуваат пристапот кон предметот кој го изучуваат и предаваат. Еве само една илустрација за запоставеноста на Римското јавно право: во библиографијата на трудовите на т.н. „југословенски романисти“ по Втората светска војна, којашто е составена во Центарот за изучување на значењето и влијанието на Римското право, на Правниот факултет во Нови Сад, заради публикување во тогашна НР Унгарија – речиси и да нема трудови коишто се посветени на областа на Римското јавно право.⁷ А, всушност, во правниот систем на едно развиено робовладетелско општество, можеме да пронајдеме и јавноправни институти коишто од денешен аспект се „безвредни“ но, исто така, можеме да пронајдеме и елементи коишто и те како се применливи и денес, па се дури и повредни и поблагородни од некои „современи“ концепции - создадени во рамки на режими засновани на расна дискриминација, диктатури, системи втемелени на тоталитаризам, воени хунти и милитаризам или, пак, лицемерни и морално инфериорни т.н. „претставнички (западни) демократии“.

Јас го споделувам ставот на проф. **Маленица** кој вели дека Римското право е експлоататорско во иста мера во која е и секое друго право, и по тоа не е специфично. Имено, правниот систем коишто со векови го граделе Римјаните, сликовито кажано, во 9/10 од своите норми ги уредува односите меѓу слободните луѓе – па во таа смисла, најголем дел од Римското право не ги уредувал „односите на експлоатација“, па нивните правни концепти не можеме а priori да ги отфрлиме благодарение на квалификативот „робовладетелски“. Впрочем, римската држава во своето дванаесетвековно постоење, по својот карактер била робовладетелска само пет векови (од крајот на III в.п.н.е. до III в.н.е.) - бидејќи основната класна поделба не била на робови и слободни луѓе, туку на богати (*patricii*) и сиромашни (*plebei*). Рим

⁷ B. Antun Malenica: „U prilog širem pristupu i vrednovanju Rimskog prava“, *Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu* (Spomenica prof. dru. Anti Romcu); god. 37, br. 5-6; Zagreb, 1987; str. 645, f. 24.

станува класична робовладетелска држава после Пунските војни. Затоа, ова „отфрлање“ би можеле да го сториме само доколку се покаже дека денешната правна наука располага со подобар инструментариум за регулирање на општествените односи од оние коишто нам ни ги оставиле Римјаните. Но, тоа навистина е тешка, речиси и невозможна, задача.⁸

Да се потсетиме само на еден „невообичаен“ и не толку дамнешен пример од XIX век, кадешто се „воскреснати“ типични римски јавноправни институти – а тоа е Парагввајска револуција (1811-1848). Во екот на Револуцијата, на 14 мај 1811 година, е избран *триумвират*; по две години, во 1813, Конгресот избрал два *конзула*, за во 1814 година да избере и еден *диктатор*. Вршејќи ја оваа функција Хозе **Родригес** (José Rodríguez de Francia) повел национална борба за политичка и економска независност на земјата. Истиот пат на социјални реформи го продолжиле и неговите наследници, што предизвикало вооружена интервенција на Аргентина, Бразил и Уругвај, поттикнати од страна на моќната колонијална Англија. По петгодишна војна (1865-1870) околу 2/3 од Парагвајците ги положиле своите животи во одбрана на нивните идеали.⁹

Друг, помалку експониран, пример, но сега во областа на приватното право, е носењето на црногорскиот *Општ имотен законик* (1888). Редакторот на овој Законик, Балтазар **Богишиќ** (Baltazar Bogišić), според зборовите на Михајло **Константиновиќ** (Mihailo Konstantinović), бил „задоен“ со доктрините на Римското право до таа мера што не можел да ги избегне ниту при уредувањето на Законикот. Токму под директно влијание на римските правни принципи тој го составил и последниот раздел на Законикот, којшто носи интересен наслов „*Некои заеднички*

⁸ *Ibid.*; str. 646.

⁹ Повеќе кај Р. Catalano: *Consolato e Dittatura - L' esperimento romano della Repubblica del Paraguay* и J. Irmischer: *Dittatura degli antichi e dittatura dei moderni* (Roma, 1983) – цит. сп. А. Malenica: „*U prilog širem pristupu i vrednovanju Rimskog prava*“, *Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu*, 1987; str. 649-650, f. 28.

[правнички] *изреки*“; кој, пак, многу потсетува на титулусот „*De diversis regulis iuris*“ од познатата Јустинијанова *Digesta*.¹⁰

Доколку го промениме вообичаениот, клиширан и старомоден, агол на посматрање, па од историски се премине на теориски аспект, ќе увидиме дека римското правно искуство и во оваа област го заслужува нашето внимание и вреди да биде истражено. И во правната наука, впрочем како и во секоја друга, не може да се оствари напредок доколку мислите се вкалапат и идеите се движат само во границите на познатото. Не можеме, за сметка на дидактичката вредност на Римското право, да ја занемариме неговата теориска вредност и неговот значење како правна оставина и искуство од коешто може и понатаму да се црпат проверени идеи, при изградбата на современото позитивно право. Всушност, првенствено римските републикански јавноправни институти, уште еднаш, ја потврдуваат вистината дека кај општествениот развој не е карактеристично праволиниското (линеарно), туку кружното (циклично) движење. Правните концепти настануваат и „изумираат“ во одредени историски констелации, а подоцна повторно „воскреснуваат“ – и сè така во круг! Задачата на правно-историските науки е нив да ги пронаоѓа, осветлува и да ги прави достапни на правната теорија и наука – бидејќи историјата, таа *magistra vitae* („учителка на животот“), им помага на мудрите луѓе да ги избегнат талкањата и безизлезните лутања низ правните лавиринти и да ги пронајдат своите упоришта *in praxis*, да ги ископаат своите ровови, за понатамошен развој на правната мисла.¹¹

Опасноста која се крие кај запоставувањето на вредноста на Римското јавно право е во тоа што тоа го намалува и вкупното значење на Римското право како значајна научна дисциплина,

¹⁰ Mihailo Konstantinović: *Zabrana zloupotrebe prava i socijalizacija prava*; Arhiv za pravne i društvene nauke, br. 3; 1925; str. 174-175 – цит. кај Antun Cvitanić: *Da li je Poljički statut prvi zakonik Evrope koji zabranjuje šikanu i jedan od prvih koji sadrži odredbe o referendumu?* (separat); Split, 1970; str. 46, f. 21.

¹¹ A. Malenica: „*U prilog širem pristupu i vrednovanju Rimskog prava*“; *Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu*, 1987; str. 652-653.

чијшто опстанок, пред налетот на сувопарниот и стерилно прагматичниот т.н. „Болоња процес“, навистина е животнo загрозен. Ова неинтересирање за јавноправните институти го девалвира Римското право и го сведува на прост историски „Вовед во граѓанското право“. Но, сегашното научно игнорирање на римското правно наследство во областа на *ius publicum* предизвикува и штетни последици и при научната интерпретација на самото *ius privatum*. Така, на пример, сопственичките односи на големите земјишни поседа во време на Доминатот, не би можеле научно и точно да се интерпретираат ако тие не се поврзат со тогашните крупни промени во сферата на организацијата на државната власт.¹² Токму затоа овој „широк фронт“ на Римското право, насочен против т.н. „антиисториски правен редуccionизам“, којшто покрај приватното би го вклучил и јавното право и кој Римското право нема да го перцепира само како „убава приказна“ за едно дамнешно минато време, туку и како ризница на жилави, и што е најважно сè уште употребливи, правни концепти, коишто треба да и се приближат на денешната позитивистички „забегана“ правна наука, и тоа токму поради практичното креирање на правото – без сомнение би фрлил ново светло на Римското право и би овозможил негово многу пообјективно вреднување. Бидејќи, како што тоа луцидно го заклучува Гершиќ (Gligo Geršić, 1882): „...римското правно искуство и денес сè уште е жив културно-правен елемент на правниот живот“.¹³ А, кон крајот на XX и почетокот на XXI век, извесен позитивен импулс во засилување на интересот за изучување на Римското право дадоа италијанските универзитети, во рамките на проектот: *Gruppo di ricerca sulla diffusione del diritto romano* (Roma, Camerino, Napoli, Sassari), а особено средбата што беше организирана во Рим (1998), во рамки на *Scuola di perfezionamento di diritto romano dell Univerzita di Roma* - проект насловен како:

¹² Наведено кај Маленица; *Ibid.*; str. 654.

¹³ *Ib. idem.*

*Gruppo delle ricerche sullo diffusio di diritto romano dell Europa orientale e Centrale.*¹⁴

Денешните правници, во услови кога правото на Европа (треба да) се сфаќа како систем на норми кои се востановени првенствено во интерес на граѓаните, за да можат да ги исполнат барањата на нашето „модерно право“, не треба да бидат само „тесни и кусогледи практичари“. Младиот правник, занимавајќи се со Римското право, како единствен долготраен „екперимент“ во човековата цивилизација што го извел животот, може со хируршка прецизност да осознае како настанувале, се менувале, пропаѓале и повторно испливувале на површината правните и политичките институции, коишто сè уште се доминантни во современиов свет. Недоволно застапениот историски пристап во некои наши позитивно-правни предмети, кај студентите по право создава погрешен впечаток дека определени правни институти како да настанале во нашето блиско минато, што ќе рече како „светот вчера да настанал“. А научно корисниот „историски пристап“ честопати, од незнаење или од тенденциозност, се помешува со штетната појава на „историцизмот“ – којшто, според А. Цвитаниќ, треба да биде искоренет од правните студии воопшто, бидејќи претставува основа за апологетика во позитивно-правните дисциплини.¹⁵ Поради ова, римските правни институти мора да се изучуваат и проучуваат за да може да се разбере современото право, но и истото да може да се „надградува“. Затоа, речиси на сите правни факултети во светот неизоставен дел е наставата по предметот Римско право. Поранешен куриозитет беше Правниот факултет во Битола, во

¹⁴ В. и кај Мирјана Поленак - Аќимовска: „Римското право на почетокот на новиот милениум“, *Зборник во чест на Асен Групче*, Правен факултет, УКИМ; Скопје, 2001; стр. 292 (заб. дел од овој труд, под наслов „Il luogo del diritto romano negli studi giuridici dell Macedonia“, е објавен и во руското стручно списание *Древнее право – Ius antiquum*, 1 [4]; Москва, 1999).

¹⁵ Цвитаниќ: „Саветовање правних историчара“, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*; бр. XX и XXI; Сплит; 1983/1984; стр. 35-38 – цит. сп. М. Поленак - Аќимовска: „Римското право на почетокот на новиот милениум“, *Зборник во чест на Асен Групче*, Правен факултет; Скопје; 2001; стр. 294-295.

рамки на Универзитетот „Св. Климент Охридски“, кој беше единствен во рамки на поранешна СФР Југославија што во наставниот план не го вклучуваше Римското право. Оваа погубна практика денес ја следат некои приватни високо-образовни институции во РМ коишто се потполно „изгубени во преводот“. Затоа, како потсетување, во своевиден „анекс“ по азбучен ред, ја приложувам листата на универзитети, факултети и институти ширум светот чиишто предметни програми (силабуси) се компатибилни со master насоките предложени од Институтот за правно-историски науки на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при УКИМ - Скопје:

Aberdeen (University of Aberdeen); **Augsburg** (Universität Augsburg, Römisches Recht und Europäische Rechtsgeschichte);

Barcelona (Universitat de Barcelona, Àrea d'Història del Dret; Universitat Pompeu Fabra, Àrea de Dret Romà); **Bari** (Università degli Studi di Bari, Dipartimento di Diritto Romano, Storia e Teoria del Diritto); **Berlin** (Freie Universität Berlin, Humboldt-Universität zu Berlin); **Bochum** (Ruhr-Universität Bochum); **Bonn** (Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, Institut für Römisches Recht und Vergleichende Rechtsgeschichte); **Brescia** (Università degli Studi di Brescia, Diritto Romano); **Bruxelles** (Facultés universitaires Saint-Louis, Centre de recherches en histoire du droit et des institutions; l'Université Libre de Bruxelles, Le Centre de droit comparé et d'histoire du droit); **Buenos Aires** (Universidad del Salvador, Instituto de derecho romano);

Cape Town (University of Cape Town, The Department of Legal History and Method); **Cardiff** (University of Cardiff, Centre for Contemporary Civil Law Studies); **Catania** (Università di Catania, Centro interuniversitario per l'Informatica Romanistica); **Chilecito** (Universidad Nacional de La Rioja, Cátedra de Derecho Romano); **Clermont-Ferrand** (L'Université d'Auvergne, Le Centre d'études Romanistique d'Auvergne, Association des Historiens du Droit); **Cracow** (Jagiellonian University, Katedra Historii Doktryny Politycznych i Prawnych);

Dresden (Technische Universität Dresden);

Edinburgh (University of Edinburgh, Edinburgh Roman Law Group, Centre for Legal History); **Erlangen-Nürnberg** (Friedrich Alexander - Universität Erlangen-Nürnberg, Institut für Rechtsgeschichte);

Firenze (Università degli Studi di Firenze, Dipartimento di Teoria e Storia del Diritto); **Frankfurt am Main** (Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften, Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte, Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte, Johann Wolfgang Goethe-Universität, Institut für Rechtsgeschichte); **Frankfurt-Oder** (Europa-Universität); **Freiburg** (Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, Institut für Rechtsgeschichte und Geschichtliche Rechtsvergleichung, Romanistische Abteilung); **Fribourg** (University of Fribourg, Chaire de droit privé et de droit romain);

Genova (Università degli Studi di Genova, Dipartimento di cultura giuridica „Giovanni Tarello“ DIGITA, Sezione di Diritto Romano); **Göttingen** (Georg-August-Universität Göttingen, Institut für Römisches und Gemeines Recht); **Graz** (Universität Graz, Institut für Römisches Recht und Antike Rechtsgeschichte); Groningen Rijksuniversiteit Groningen Faculteit der Rechtsgeleerdheid: Algemene Rechtswetenschap en Rechtsgeschiedenis);

Hamburg (Universität Hamburg, Seminar für Römisches Recht und Vergleichende Rechtsgeschichte; Max-Planck-Institut); **Hannover** (Universität Hannover); **Heidelberg** (Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg; Institut für geschichtliche Rechtswissenschaft);

Innsbruck (Universität Innsbruck, Institut für Römisches Recht);

Jena (Friedrich-Schiller-Universität Jena);

Köln (Universität zu Köln Institut für Römisches Recht);

Leuven (Katholieke Universiteit Leuven, Onderzoeksgroep Afdeling romeins recht en rechtsgeschiedenis); **Liège** (Université de Liège, Unité de droit romain et droit privé comparé); **Lille** (Université de Lille II, Centre d'histoire judiciaire); **Linz** (Universität Linz, Institut für Römisches Recht); **London** (University of London, London Roman Law Group);

Macerata (Università degli Studi di Macerata, Istituto di diritto romano); **Madrid** (La Universidad Autónoma de Madrid, Departamento de Derecho Privado, Social y Económico: Área de Derecho Romano; Universidad Carlos III de Madrid, Area de derecho romano; Universidad Complutense de Madrid, Seminario Derecho Romano "Ursicino Álvarez"); **Mainz** (Johannes-Gutenberg - Universität Mainz); **Mannheim** (Universität Mannheim), **Marburg** (Philipps - Universität Marburg , Institut für Rechtsgeschichte und Papyrusforschung); **Messina** (Università degli Studi di Messina, Dipartimento di Diritto Romano e Storia della Scienza Romanistica); **Milano** (Università degli Studi di Milano, Istituto di Diritto Romano); **Moscow** (Московский Государственный Университет - им. М. В. Ломоносова / Moscow State University „Lomonosov“); **München** (Ludwig-Maximilians - Universität München, Leopold-Wenger - Institut für Rechtsgeschichte: Antike Rechtsgeschichte und Papyrusforschung); **Münster** (Westfälische Wilhelms - Universität Münster, Institut für Rechtsgeschichte, Abteilung Römisches Recht);

Napoli (Università di Napoli, Dipartimento di Diritto Romano e Storia della Scienza Romanistica: Centro interdipartimentale di studi romanistici „Vincenzo Arangio-Ruiz“); **Neuchâtel** (Université de Neuchâtel, Institut des sciences de l'antiquité); **New York** (Columbia Law School);

Osnabrück (Universität Osnabrück); **Oxford** (University of Oxford, Centre for the Study of Ancient Documents);

Padova (Università degli Studi di Padova, Seminario di Diritto Romano); **Pamplona** (Universidad de Navarra, Departamento de Derecho Romano); **Paris** (Université Paris I La Société des Professeurs d'Histoire Ancienne de l'Université - SOPHAU; Université Panthéon-Assas Paris II, Centre de Documentation des droits antiques, Institut de droit romain); **Parma** (Università degli Studi di Parma, Dipartimento di Scienze Giuridiche: Area diritto romano); **Passau** (Universität Passau, Lehrstuhl für Bürgerliches Recht und Römisches Recht); **Pavia** (Università di Pavia, Dipartimento di Diritto Romano, Storia e Filosofia del Diritto - CEDANT Centro studi e ricerche sui diritti antichi); **Perugia** (Università degli Studi di Perugia, Cattedra di

Diritto romano); **Philadelphia** (University of Pennsylvania); **Pretoria** (University of South Africa, Department of Jurisprudence, Unit for Legal Historical Research; University of Pretoria , Department of Legal History, Comparative Law and Legal Philosophy);

Regensburg (Universität Regensburg, Lehrstuhl für Bürgerliches Recht, Römisches Recht und Historische Rechtsvergleichung); **Rennes** (Université de Rennes, Centre d'Histoire du Droit); **Roma** (Università degli Studi di Roma „La Sapienza“ Istituto di Diritto Romano e dei Diritti dell'Oriente Mediterraneo; Università degli Studi di Roma „Tor Vergata“, Dipartimento di Storia e Teoria del Diritto, Pontificia Università Lateranense, Facoltà di Diritto Civile); **Rostock** (Universität Rostock, Lehrstuhl für Bürgerliches Recht, Arbeitsrecht und Rechtsgeschichte); **Rotterdam** (Erasmus Universiteit - Rotterdam, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Sectie Rechtsgeschiedenis);

Saarbrücken (Universität des Saarlandes, Lehrstuhl für Zivilrecht und Römisches Recht); **St. Petersburg** (St. Petersburg University, Civil Law Center); **Salamanca** (Universidad de Salamanca, Departamento de Derecho Privado: Área de derecho romano); **Salzburg** (Universität Salzburg , Institut für Österreichisches und Europäisches Privatrecht; Abteilung Max Kaser-Seminar für Römisches Recht, Institut für Rechtsgeschichte und Kirchenrecht); **Santiago** (Universidad Diego Portales, Estudios Históricos Jurídicos; Universidad de los Andes Academia de Derecho Civil y Romano); **Sassari** (Università degli Studi di Sassari, Seminario di Diritto Romano); **Stellenbosch** (University of Stellenbosch, Department of Private and Roman Law);

Tarragona (Universitat Rovira i Virgili, Departament de Dret, Àrea de Dret Romà, Toledo; Universidad de Castilla-La Mancha, Derecho romano); **Trier** (Universität Trier, Bürgerliches Recht und Römisches Recht); **Tübingen** (Eberhard Karls Universität Tübingen, Lehrstuhl für Bürgerliches Recht, Europäisches Privatrecht und Römisches Recht);

Utrecht (Universiteit Utrecht, Collectie Rechtsgeschiedenis);

Vaquerías (Córdoba - República Argentina, Asociación de Derecho Romano de la República Argentina; **Vatican City** (Pontificia Università Lateranense, Facoltà di Diritto Civile, Institutum Utriusque Iuris); **Verona** (Università di Verona, Facoltà di Giurisprudenza);

Warsaw (University of Warsaw, International School of Roman Law, Department of Papyrology); **Wien** (Universität Wien, Institut für Römisches Recht und Antike Rechtsgeschichte, Wiener Rechtsgeschichtliche Gesellschaft); **Würzburg** (Bayerische Julius Maximilians - Universität Würzburg, Lehrstuhl für Bürgerliches Recht, Römisches Recht und Historische Rechtsvergleichung);

Xiamen (Xiamen University, Institute of Roman Law);

Zagreb (Pravni fakultet – Sveučilište u Zagrebu, Katedra Rimsko pravo); **Zürich** (Universität Zürich, Lehrstuhl für Römisches Recht und Privatrecht) и др.¹⁶

Целта на овој труд ќе биде, преку една историско-компаративна паралела, да даде осврт на некои, на прв поглед, „современи“ и само навидум „денешни“ општоприфатени установи и институти кои, во суштина, водат потекло уште од времето на „вечното“ **Римско право** (*Ius Romanorum*) - со посебен осврт на нивните апликации во уставното уредување на самостојна, суверена и независна Македонија, согласно *Уставот на Република Македонија* од 1991 година (во натамошниот текст скратено: УРМ).

Своевидна тешкотија претставува фактот што, и покрај тоа што Римското право сигурно е еден од најелаборираните светски правни системи, кој сè уште е импресивен со богатството на идеи и правни институции - генеричкиот поим **Римско право** опфаќа огромен период од речиси 14 векови, „од Ромул до Јустинијан“ (VIII в.п.н.е. – VI в.н.е.) и главно се класифицира на:

¹⁶ В. Предлог-елaborат за прифатената насока за IV и V година на правните студии – „Римско право и приватноправна традиција“, Институт за правно-историски науки, Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ; Скопје, 2007; стр. 24-26.

а) *старо (Ius civile Quiritium)*: период на античката римска патрициско-плебејска држава која траела од 754 г.п.н.е. (основањето на градот Рим) до 242 г.п.н.е. (воспоставување на магистратурата на Praetor peregrinus);

б) *класично (Ius honorarium)*: период на робовладетелска држава, која траела до 212 г.н.е. (до носењето на т.н. Каракалски едикт односно *Edictum Caracallae* или *Constitutio Antoniana* со којашто на сите поданици им било доделено римско граѓанство); и

в) *посткласично право (Ius imperivum)*: период на централизирано-бирокарска и апсолутистичка држава која траела, според едни, до пропаста на Западното римско царство (476 година) или, според други, сè до смртта на Јустинијан Први (565 година по Христа).¹⁷

Но, д-р **Маленица** дава една поинаква, четворна а не тројна, периодизација и тоа:

а) *архаично право* – од основањето на Рим до носењето на *Lex XII tabularum* (од VIII до V век пред Христа, поточно 754-450 г.п.н.е.);

б) *преткласично* – од носењето на *Законот на 12 таблици* до раѓањето на Христос (450-4 г.п.н.е.);

в) *класично* – првите три века по Христа т.е. од нашата ера (од I до III век) и

г) *посткласично* – последните три века на Империјата (од III до VI в.).¹⁸

Д-р Ромац, пак, дава нешто поинаква, иако четворна, како што тој ја нарекува „повест“ на Римското право:

а) *цивилно право* – од основањето на градот и првите три века од римската Република;

б) *хонорарно право* – последните два века од Републиката;

в) *класично право* – за време на Принципатот и

¹⁷ Иво Пухан и Мирјана Поленак-Аќимовска: *Римско право (основен учебник)*; Универзитет „Кирил и Методиј“; Скопје, 1991; стр. 5.

¹⁸ Ангун Маленица: *Римско право* (друго изменено и допуњено издање); Правни факултет у Новом Саду; Нови Сад, 1996; стр. 50-51.

г) *посткласично право* – за време на Доминатот, којшто во литературата некои автори уште го нарекуваат и „вулгарно римско право“.¹⁹

2. Критериуми за поделбата на „јавно“ и „приватно“

Nec nulla nobis magis res aliena quam publica
Нам ништо не ни е потуго од јавното добро
*Tertullian*²⁰

Внатрешната дихотомна поделба на правниот поредок (*ius*) на двете правни области - јавно и приватно право, е една од најстарите во европската правната наука и практика. Правните области, всушност, се најширокиот дел т.е. елемент на правниот систем, коишто како нивни составни единици ги имаат „правните гранки“ (на пример, *јавно-правни гранки* се: уставното, управното, судското, финансиското, кривичното, прекршочното, пеналното, еколошкото и меѓународното јавно право; *приватно-правни гранки* се: граѓанското т.е. статусното, семејното, стварното, наследното, облигационото, стопанското или трговското право и

¹⁹ Ante Romac: *Rimsko pravo*; PFZ (biblioteka „Udžbenici i skripta“); Zagreb, 1981; стр. 9.

²⁰ Тертулијан (Quintus Septimius Florens Tertullianus / о. 160-225) е еден од најпознатите теолози-апологети (лат. *apologeticus* – одбрана) и најплодни латински христијански писатели на своето доба, чишто голем број дела се зачувани до денес (пр. *Apologeticum*, *Ad uxorem*, *De carne Christi*, *De corona militis*, *Adversus Marcionum*, *De Anima*, *De pudicitia*, *Adversus Praxean* и др.). Потекнува од Картагина. Изучувал право во Рим, патувал во Грција и Мала Азија – по што се вратил во Картагина и станал свештеник. Во 207 година станал монтијанец (заб. еретичко учење од II век кое потекнува од селото Пепуз во Фригија и коешто е уништено за време на Јустинијан I, иако во некои изолирани места се одржало до VIII век. Денес, за продолжение на ова движење се смета *пентекостализмот*). Tertullian: *Apology* - with an English translation by T. R. Glover; The Loeb Classical Library & Harvard University Press; Cambridge, Massachusetts, London / England; 2003.

правото на интелектуална сопственост - авторско, патентно и други „сродни права“; а т.н. „гранични“ или *мешовити правни гранки* се: процесното, трудовото и црковното или канонското право).²¹

Како што не би можело да се каже дека „поимскиот пар“ *Ius publicum - Ius privatum* секогаш има исто значење, исто така, сигурно е и тоа дека римските јуриспруденти први го поставиле темелот за оваа толку проблематична (дво)делба. Овој „трминолошки дует“, којшто не ретко се карактеризира со т.н. „бинарна опонентност“ и за којшто поподробно ќе стане збор, има своевидна еволуција не само во Римското право, туку, низ историјата, таа се протега сè до денешни дни. Границите меѓу нив честопати се флуидни и често се менуваат и испреплетуваат: *„Tempora mutantur et nos mutamur in illis – Времињата се менуваат, и ние се менуваме во нив“*.

Во Антиката, или т.н. Стар век, *Римското јавно право* - сфатено во објективна смисла на зборот, како *IVSPUBLICVM*,²² претставувало збир на обичајни и правни правила и прописи, односно организиран систем на општествени норми коишто ги регулираат прашањата кадешто доминирал т.н. „јавен интерес“ (*utilitas publica*) и коишто се од големо значење за самата организација и функционирање на државата, органите на власта, делувањето на магистратите – односно државната бирократијата т.е. администрација и правосудната управа, прашањето на религијата и свештенството (а подоцна и положбата на црквата); меѓународните односи со соседните или, пак, другите држави и народи, односно племиња; прашањето на војската; внатрешната

²¹ В. и кај Димитар Бајалчиев: *Вовед во правото – Право* (книга втора); Македонска ризница; Куманово, 1999; стр. 331 и 338; како и кај Трајан Бендевски: *„Јавно и приватно право“*; Зборник на трудови *Јавно и приватно право – 50 години од Универзалната декларација за човекови права*; Правен факултет, УКИМ; Скопје, 1998; стр. 99.

²² Старите Римјани, впрочем како и сите антички народи, биле без развиена јазична интерпункција. Тие имале само големи букви (*maiuscule*), а ја немале ниту буквата U, исто како ни буквите J, K, W, Y и Z.

територијална (локална) организација; собирањето на даноците; приредувањето јавни игри; пописот на населението и имотот; лустрацијата и сл. Судските постапки, односно процесното право (*Ius quod ad actiones pertinent* – „правото кое на тужбите се однесува“) а тука, пред сè, мислам на *Iudicia publica* - што е блиско, иако не и сосема исто со денешната „кривична постапка“, сепак, не се вбројувале во доменот на јавното право – што, пак, е доста проблематично гледиште!? А, инаку, поделбата на *Iudicia publica* (кривична постапка) и *Iudicia privata* (граѓанска постапка) долго време била непозната за Римјаните, сè додека принципсот Октавијан **Август**, околу 17 г.п.н.е., не извршил јасно разграничување помеѓу овие два облика на судската процедура, со двата закона *Lex Iulia de iudicis privatis* и *Lex Iulia de iudicis publicis*.²³

Како правен систем на римската држава, во својот долговековен развој, Римското право, од право на мала латинска град-државичка (*civitas*), со распространувањето на три континенти (Европа, Африка и Азија) и со менувањето на општествено-економските констелации – од примитивно, строго, сурово, конфузно, конзервативно, строго персонално и формалистичко право, се израфинирало во едно „универзално“ право и во еден од најсовершените правни системи во историјата на правото воопшто. Големиот дострел на правната техника, со којашто Римјаните се пример во човековата историја, а која се карактеризира со прецизност, јасност, логичност, доследност, правичност, разборитост и заклучоци кои се базираат врз вистинска мајсторија во толкувањето (*interpretatio*) на правните норми и институти – говори за т.н. „римска генијалност“ и „безвремената релевантност“ (сп. Ендрју **Борковски**) во

²³ За тоа дали судските постапки се во доменот на јавното или на приватното право, сè уште се водат теориски расправи(и). За ова види кај Žika Вијуклић: *Forum Romanum – Rimska država, pravo, religija i mitologija*; Правни факултет у Београду - Библиотека „Приручници“ & Центар за публикација „Досије“; Београд, 2005; стр. 293 и 314; како и кај Стефан Георгиевски: *Граѓанско процесно право* (I том); Скопје, 2000; стр. 17-18.

создавањето на правото. Затоа се вели дека Римјаните им дале „лекција по право“ на сите народи во светот, и тоа не преку апстрактно теоретизирање, туку преку логичка обработка на случаи земени од секојдневниот живот. Основната вредност на Римското право не е само во идејата дека правото е конститутивен елемент на цивилизираните општества („*Ubi societas ibi ius – Каде има заедница, таму има право!*“), туку значењето на римското правно резонирање се наоѓа во севкупната систематика на римската разборита *iurisprudentia*. Затоа не е опортуно да се намалува вредноста, пред сè на римското јавно право, и да се омаловажуваат теоретските вредности на неговите концепции како „истрошени, надминати и надживеани“!? Глупост и академска возгордеаност би било Римското право да се врзува само за минатото – тоа е „лабараторија за правниците“, ризница на правни концепти, експеримент кој го извел самиот живот и непресушен извор за изучување од страна на студентите.²⁴

Во врска со сложениот правен проблем на дихотомија на правниот систем, **Кикерон** (според класичниот изговор на латинскиот јазик) или Цицерон (според традиционалниот изговор) – лат. Marcus Tullius Cicero,²⁵ во делото *Partitiones oratoriae* (37, 131) запишал дека:

²⁴ В. кај Мирјана Поленак - Аќимовска: „*Ius publicum, ius privatum и Римското право*“, Зборник на трудови: *Јавно и приватно право – 50 години од Универзалната декларација за човекови права*; Правен факултет; Скопје, 1998; стр. 1; и „*Римското право како значајна правно-историска наука*“, *Зборник во чест на Александар Христов*; Правен факултет; Скопје, 1996; стр. 201-203.

²⁵ Марк Тулиј Кикерон (106 - 43 г.п.н.е) важи за прво име во римското, и во целокупното античко, па и светско беседништво. Живеел на крајот од II и првата половина на I век пред Христа, а бил убиен на 63 годишна возраст. Уште од младоста учел философија, реторика и јуриспруденција од врвни учители во и надвор од Рим. Тој на најдобар можен начин ги здружува реторичката теорија и практика. Со право, уште неговите современици, го сметале за „*Disertissime Romuli nepotum - најречитиот од потомците на Ромул*“ или за „*Rex eloquentiae - Крал на говорништвото*“. Бил приврзаник на републиканското уредување, а го знаеме како државник и голем патриот, како *homo novus* кој успеал извонредно брзо да стекне углед на влијателен римски граѓанин (Civis Romanus), па дури ја добил и титулата „*Pater patriae - Татко на татковината*“. Зад себе оставил

„Јавното право се наоѓа во *lex* [н.з. законите], во *senatus consulta* [сенатските мислења] и во *foedus* [меѓународните договори]; а приватното право во *tabulae* [таблиците], во *Pactum conventum* [спогодбите] и во *stipulatio* [договорите]“.²⁶

Подоцна, познатиот римски класичен правник **Улпијан** (Domitius Ulpianus),²⁷ во своето дело *Institutiones*, вели:

„*Publicum ius est quod ad statum rei publicae Romanae spectat... Publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in a magistratibus consistit...*

Јавно право е она кое се однесува на положбата на римската држава... Јавното право се однесува на светите ствари, на свештенството и на магистратите“.²⁸

Но, во романистиката постојат и мислења (пр. **J. Gaudemet**) кои сè уште се сомневаат дали оваа дефиниција, којашто го спротивставува поимот „држава“ на поимот „поединец“, изворно потекнува од Улпијан или, пак, се работи за посткласична глоса, односно интерполација. Замерката која притоа се дава е дека во

огромен творечки опус во областа на философијата, полиологијата, реториката и етиката. Како позначајни деле, често цитирани во овој труд, би ги издвоил: *De legibus* (За законите), *De res publica* (За републиката), *De officiis* (За должностите), *Тускулски расправи* и др.

²⁶ Цит. сп. *Enciclopedia Einaudi* XVIII; 1981.

²⁷ Димициј Улпијан е еден од најугледните правници од т.н. Класичен период на римското право – II и III век по Христа. Роден е во Феникија, во градот Тир, но мошне млад дошол во Рим кадешто и се школувал. Бил Папинијанов помошник (*assessor* - исто како и Паул), за време на владеењето на Септимиј Север и Антониј Каракала. Во 222 година Александар Север, откако претходно го помилувал, го поставил за *praefectus praetorio*. На оваа должност и почина, шест години подоцна (228 год.), кога го убиле неговите потчинети војници - преторијанци. Бил прилично плоден правен писател и наговиот опус опфаќа околу 280 книги коишто, мошне често, се користат во *Јустинијановата кодификација*, кадешто речиси 1/3 од текстот на *Digesta / Pandectae* (*Дигестите* или *Пандектите*) се состои од негови извадоци.

²⁸ Овој цитат е преземен во Јустинијановите *Digesta*: D. 1, 1, 1, 2 (**Ulpianus** libro primo institutionum). Иститот текст е преземен и во Јустинијановите *Institutiones* (*Институции*), со тоа што тука текстот е скратен и недостакува една реченица.

раниот период наспроти државата (*civitas*) не стои поединецот (*individua*) туку семејството (*familia*) – со други зборови поединецот е „изгубен“ во рамките на семејството! Дали овој текст, очигледно сочинет од педагошки причини - бидејќи е сместен во еден воведен учебник по право наменет за студентите, е или не е оригинален останува отворено прашање за идна полемика. А поделбата на правото на јавно и приватно, којашто ја олицетворува т.н. „вечна младост“ на Римското право, иако е тема на истражување на многу романисти сè уште е спорна и до крај неразјаснета. Причина за тоа е фактот што има само еден текст, и тоа токму овој на Улпијан, којшто експлицитно се занимава со оваа правна дводелба. Исто така, интересно е и гледиштето на Ханс Анкум (*Verbotsgesetze und Jus Publicum*; Z.S.S.; 1980; 288-319) на коешто подоцна се надоврзува и Јелена Даниловиќ, којшто смета дека *ius publicum* е правото коешто е во врска со римскиот *populus*, сметајќи притоа дека *ius publicum* – *ius privatum* во различни текстови имаат различно значење и опфат. Така, на пример, во Класичното право терминот *ius publicum* има четири основни значења: а) објективно право со кое е нормирана организацијата на римската држава; б) право коешто е создадено од страна на државните органи; в) севкупното позитивно важечко право и г) „јавен поредок“ којшто, покрај правните, ги вклучува и римските етички норми; а во ерата на Доминатот, во императорските конституции со *ius publicum* се означува „правото на државата“!²⁹

Инаку, се смета дека од Улпијан потекнува и концепцијата дека: „*Privatorum conventio iuri publico non derogat* – Со договори меѓу поединци не може да се менува јавното право!“³⁰ но

²⁹ М. Поленак - Аќимовска: „*Ius publicum, ius privatum и Римското право*“, Зборник на трудови: *Јавно и приватно право...*; Правен факултет; Скопје, 1998; стр. 11.

³⁰ D, 50, 17, 45, 1 (**Ulpianus** lib. XXX ad edict.).

вистината е дека нејзе, многу поелегентно, претходно ја изразил неговиот претпоставен **Папинијан** (Aemilius Papinianus):³¹

„Ius publicum privatorum pactis mutari non potest.

Јавното право не може да се измени со приватни спогодби!“³²

Забележливо е тоа што делата на јуриспридентите во незначителен обем се занимавале со прашања од јавното право – како, на пример, оние кои се однесуваат на организацијата на власта или, пак, на казненото право. Но, ова не значи дека правниците немале никаква улога и во уредувањето на овие односи, меѓутоа тоа го правеле како анонимни членови на царските служби или комисији, а не како слободни креатори на правните правила. Во времето на царот **Север** царските конституции (*constitutiones principum*) започнале да се означуваат како *Ius publicum*, а почнувајќи од константиново време тие се повеќе уредувале јавноправни прашања, или приватноправни прашања, но од јавноправен аспект, во светлото на јавниот интерес (*utilitas publica*).³³ Подоцна, во времето на царот **Теодосиј**

³¹ Емилиј Папинијан (о. 140-212) е најголемиот и најгледен римски јуриспрудент. Потекнува од Сирија или од Африка, а најверојатно учител му бил Цервидиј Скајвола (Scaevola Cervidius). Имал мошне успешна кариера во државната служба, па за времето на Септимиј Север бил поставен за *Praefestus praetorio*, а како негови помошници биле Улпијан и Паул. Убиен е во 212 год., по наредба на Каракала, бидејќи одбил да го оправда царот за убиството на својот брат и совладетел – Гете. Големiot углед којшто овој извонреден логичар, теоретичар и практичар го стекнал уште за време на животот бил благодарение на тоа што тој успеал да реши многубројни сложени правни проблеми, раководејќи се не толку од правнотехничките постулати, колку од моралот и етичките начела на правичноста (*aequitas*). Затоа не е ни чудо што тој го заземал првото и почесно место во поскласичниот т.н. „Сенат на мртвите правници“-согласно *Lex Citationis* (имено, петмината *Iuris auctoritatis* биле Папинијан, Улпијан, Паул, Гај и Модестијан).

³² D. 2, 14, 30 / 33 / 38 ? (**Papinianus** libro secundo questionum). Извор: Мирјана Поленак - Акимовска и Владо Бучковски: *Избор на текстови од римското право* (второ издание); Правен факултет; Скопје, 2000; стр. 12-13.

³³ Магдолна Сич: „Односот на *Ius* и *Leges* од Јустинијан до денес“; Зборник на трудови од меѓународниот симпозиум *Современото право, правната наука и*

II (Flavius Theodosius)³⁴ на историската сцена се појавува познатиот *Codex Theodosianus* којшто влегува во редот на најзначајните извори на Римското право од неговиот последен период на развој - Доминатот. Значењето се гледа и во фактот што со него, за прв пат, се вовел и одреден систем во излагањето на јавното право (*Ius publicum*).³⁵ Корисно е уште да се напомене дека Теодисиј имал намера да направи еден зборник за потребите на правните студии – *Scholasticae intentioni*, кој би го содржел правото коешто некогаш било во сила, односно да се приготви своевиден учебник по она што денес го изучуваме во рамки на предметот „Историја на правото“.³⁶ Според зборовите на проф. **Маленица**: „*Оваа грижа, која подоцна била присутна и кај Јустинијан, на посреден начин покажува колкаво значење*

Јустинијановата кодификација (том I); Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ; Скопје, 2004; стр. 384-385.

³⁴ Флавиј Теодосиј (попознат како Теодосие Втори или Флавијан Теодосиј или, пак, Теодосиј Помладиот) - бил цар на Источниот дел од Римската империја. Со Ромејското царство (Византија) управувал од 408 година. За време на неговото владеење, значајна улога во управувањето со империјата играле сестра му Пулхерија и жена му Евдокија. Во 413 година ги обновил градските ѕидини на Константинопол, во негова чест наречени *Теодосиеви ѕидови*. Во 420 година му дал дозвола на Ерменецот Месроп Маштоц да отвори школа во Ерменија. Во 425 го основал познатиот Цариградски универзитет, а во 431 година го свикал Третиот Вселенски (христијански) собор на којшто било осудено како ерес т.н. *Несторијанство*. На царскиот престол бил долго време - сè до 450 година по Христа. Повеќе во коавторскиот (необјавен) труд на Димитар Апасиев и Борче Размоски: „*Codex Theodosianus – Потценетата предјустинијанова кодификација на римскиот leges*“ (2009).

³⁵ Antun Malenica: *Praktikum iz Rimskog Prava* (Prvi tom); Pravnog fakulteta u Novom Sadu; Novi Sad, 1997; str. 187.

³⁶ За проблемот на загроеноста на античката и средновековната правна историја пред налетот на ултрапозитивистичкиот бран промовиран од страна на т.н. *Болоњски процес* и за „новиот“ креативен модел на предавање на правноисториските науки (т.н. *Clinical Legal History*), види го извонредниот труд на Сима Аврамовић: „*Античка правна историја и Болоњски процес*“, *Зборник Матице Српске за класичне студии*, том 6; Нови Сад, 2004; стр. 161-170.

императорите му придавале на владеењето на правото³⁷. Овој Кодекс, којшто важел сè до донесувањето на првиот дел од подоцнежната Јустинијанова „кодификација“, од вкупно 16 книги, дури во седум содржи одредби од јавното право (на пример: *Liber I* содржи одредби за изворите на правото и за државните служби; понатаму *Liber VI* – одредби за хиерархиската поставеност на функционерите; *Liber VII* – воено право; *Liber IX* – кривично право; *Libri X-XI* – финансво право и *Liber XVI* – црковно право).

Бидејќи „...целото право, кое настанало од основањето на градот Рим и времињата на Ромул, станало толку конфузно што се протега до недоглед, на ниедна човечка памет не може да го опфати...“³⁸, а правните прописи во текот на идните неколку „славни“ векови постојано се зголемувале и трупале, со што станувале многу замрсени и тешко применливи – великиот **Јустинијан Први** (Iustinianus Primus)³⁹ - „последниот римски

³⁷ Антун Маленица: „Владеењето на правото во Римската републиканска Civitas и во римската Империја“ – Зборник во чест на Иво Пухан; Правен факултет, УКИМ; Скопје, 1996; стр. 16-17.

³⁸ *Const. Deo auctore*.

³⁹ Јустинијан Први (483/5-565) – наречен е така за да се разликува од Јустинијан II Ринотмет (Iustinianus Rhinotmetus). Јустинијан I-ви уште е познат и како Maximus („Великиот“ / „Големиот“), а неговото вистинско име е Φλάβιος Πέτρος Σαββάτιος (Phlābios Petros Sabbatios Ioustiniānos). Сопруга му била глумицата, а поранешна куртизана, Теодора (Theodora) којашто умрела пред него и од чијшто брак тие немале ниту едно дете кое, евентуално, би го прогласиле за наследник. Извршил значајна легислативна, административна и воена реформа. Но, против Јустинијан I, градителот на велелепната црква *Agia Sofia* (Света Софија) во Цариград, во 532 година, избувнало и големото народно востание кое било насочено директно *contra Imerator*-от, а во историјата е познато како *Nika* (Ника – „Победувај“). За појавата на историската сцена на Јустинијан I, кого патем речено Православната црква го смета за светец, се јавуваат многу спорови, поради што овој човек е своевидна „енигма“ и сè уште отворено прашање во науката: 1) спор за потеклото и етничката припадност; 2) спор за датумот и годината на раѓање; 3) спор за точната локација на местото на раѓање; 4) спор за роднинската врска со неговиот претходник, императорот Јустин I (518-527) којшто подоцна му станал и adoptивен татко, бидејќи немал деца во бракот со неговата жена Еуфемија (Eufemia). Подетално види и: „Православен пат“ – списание на Скопската епархија на МПЦ, бр. 16-17; Скопје,

император и првиот ромејски (византиски) цар“, наложил сета таа насобрана маса документи и прописи да биде прегледана, прочистена и кодифицирана. Така настанува она што подоцна, дури кон крајот на XVI-от век, ќе биде познато како *Corpus Iuris Civilis*, во којашто „кодификација“, според некои еминентни правници, за прв пат и званично се сретнува разликата помеѓу економската / приватна сфера (*singulorum utilitas*) и политичката / јавна сфера (*status rei publicae*). На пример, во *Digesta* на Јустинијан терминот *ius publicum* е употребен 30, а терминот *ius privatum* само 7 пати, а т.н. јавно-правни правила се содржани само во последните три, од вкупно 50-те книги!? Во Јустинијановите *Institutiones*, пак, јавно-правните прашања се сортирани само во еден насло на последната IV-та книга; во *Codex*-от *ius publicum*, како фраза, се наоѓа во 28 конституции, а *ius privatum*, исто така, е спомената само 7 пати!⁴⁰ Инаку, називот „кодификација“ свесно го употребувам во наводници, затоа што сè уште се водат не само термиолошки, туку и суштински дебати околу прашањето дали делото на Јустинијан претставува кодификација, компилација или, пак, може да стане збор само за негово законодавство, односно објективно право. Инаку, самиот термин *codification* потекнува од Џереми **Бентам** (Jeremy Bentham) [1748-1832], а пред него се употребувале грчките термини *pannomion* и *pandikaion* со значење „кодификација“. Поради многуте и важни разлики меѓу Јустинијановиот потфат и модерните кодификации, во романистиката, се чини со право, некои автори го одбегнуваат зборот кодификација (пр. стариот холандски професор Ханс **Анкум** – автор на десетици монографии и на над 200 научни трудови, којшто во меѓувреме, додека во РМ за почесни доктори се прогласуваа политичари од

2007; мојот труд „*Demistificatio Iustinianus – Законодавството на Јустинијан - потфат или козметичка компилација!?*“ (2010); како и www.tauresium.info.

⁴⁰ Јелена Даниловиќ: „*Историски осврт на деобу права на јавно и приватно*“, *Анали Правног факултета*; Београд, 1982; стр. 627 - цит. сп. М. П. Акимовска: „*Ius publicum, ius privatum и Римското право*“, *Зборник на трудови: Јавно и приватно право*; Правен факултет: Скопје, 1998; стр. 3-7.

типот на Хавиер Солана, е прогласен за почесен доктор на науки на Универзитетот во Белград) и го употребуваат компромисниот термин *Јустинијаново законодавство*, а овој став го имаат прифатено и некои наши романисти (пр. доц. д-р Гоце Наумовски).⁴¹

Во „темниот“ *Среден век*, во континентална и тогаш феудална и заостаната Европа, којашто се карактеризира со неразвиени парични односи и доминација на натуралното стопанство - се случува една тенденција на т.н. „приватизација“ на правото,⁴² па поделбата на јавно и приватно право, освен во делата на учените правници кои биле инспирирани директно од Римското право, го губи своето практично значење и губи од својата актуелност, за сметка на т.н. „единствен правен систем“ (герм. *Einrechtssystem*).⁴³ Широкораспространетата неписменост довела до опаѓање на познавањето на правото и општествата почнале сè повеќе да се потпираат на локални и претежно усно пренесувани обичаи. Професионалниот правник, вешт во правото – клучна карактеристика на класичното Римско право – исчезнала, а била заменета од совети на лаици кои добро ги познавале обичаите на одреден регион. Далеку најзначаен германски кодекс во текот на овој период бил *Lex Romana Visigothorum* (506), којшто главно бил наменет за римското население во Галија (Кралството на

⁴¹ В. Ханс Анкум: „Јустинијан Први – голем модернизатор на Римското приватно право“; Зборник на трудови од меѓународниот симпозиум *Современото право, правната наука и Јустинијановата кодификација* (том I); Правен факултет „Јустинијан Први“; Скопје, 2004; стр. 51.

⁴² Спротивно на ова, денес се случува една обратна тенденција на т.н. „етатизација“ на правото, кога државата, преку правно нормирање, е присутна речиси во сите пори на човековото општествено живеење и делување, со што се создава и социолошкиот проблем на т.н. „правна инфлација“ или пренормираност на односите – кој може да прерасне во малигна појава на целокупното современо општество.

⁴³ С. Н. Братусь: *Публично право (Юридический Энциклопедический Словарь)*; Москва, 1984; стр. 309 – цит. сп. Т. Бендевски; цит. дело; стр. 94, ф. 2. Впрочем, и денес „фундаменталната“ поделба на јавно и на приватно право е атипична за т.н. англо-саксонски правни системи (*Common law* = „Општо право“).

Остроготите) и Шпанија (Кралството на Визиготите). Друг германски народ – Ломбардите, исто така носеле кодекси - како, на пример, оној на кралот **Лиутпранд** (712-744), кадешто имало ломбардски обичаи измешани со правила со јасно римско потекло. Трет и најзабележителен германски народ биле Франките на чело со **Карло Велики** (768-814), чијшто кодекси вклучувале претежно франски обичаи, со повремено римско влијание – но, во значително осакатена форма. Пример за ова е *Lex Romana Curiensis* (о. 800), којшто, на пример, содржел упатувања на „Скифола“ и „Гагиус“ (наместо на Скајвола и Гај).⁴⁴

Но, опстојувањето на Римското право во текот на „мрачниот“ средновековен период на Западот било многу потпомогнато од издигнувањето на Католичката или, поточно, Римо-католичката црква. Откако таа се зацврстила во рамките на средновековните европски кралства, станала и значаен политички агент. Интеракцијата меѓу еклезијалната јурисдикција (*sacerdotium*) на Црквата и секуларната јурисдикција (*imperium*) на владетелот била дефинирана набрзо по падот на Западното Римско Царство – во коментар на папата **Геласиј I** сместен во писмото упатено до источниот император **Анастасиј**, во 494 год. Во согласност со овој т.н. *геласиски принцип*, Црквата издавала само декрети со општа примена во рамките на својата *iurisdictio*, додека секуларниот владетел имал право да издава декрети за сите други граѓански прашања. Поделбата на јурисдикциите на *sacerdotium* и *imperium* не предизвикала конфликт во првите векови на „мрачниот“ век, но како што Црквата станувала сè помоќна, а папите дрско започнале да се мешаат и во секуларни прашања, со текот на времето кулминирала во познатата „Борба за инвеститурата“ во текот на X-XI век, којашто се пролонгирала и до XIII век.⁴⁵ Средновековните законици и збирки прописи и понатаму не ја прават разликата меѓу *Ius privatum* и *Ius publicum*, што се гледа и од прочуените правни компилации *Sachsenspiegel* (1221-1224) во Германија и *Les*

⁴⁴ Andrew Borkowski & Paul du Plessis: *Textbook on Roman Law* (3rd ed.); Oxford University Press, 2005; p. 359.

⁴⁵ *Ibid.*; p. 360.

Coutumes de Clermont en Beauvaisis во Франција.⁴⁶ Причината за ова треба да се бара во прифаќањето главно на римското приватно право во европските земји, најчесто на Запад нарекувано *Pandectte* – бидејќи главните институции во Јустинијановите *Pandectae* се токму сопственоста, семејството, договорите и тестаментите. Тогаш т.н. *Pandectte*, во делата на напредните учени, се издигнува и на ниво на „право на разумот“, односно право чијашто исправност се признава независно од условите и времето од кое потекнува – па ваквото римско (приватно) право, кое на чуден начин истовремено е и историско, но и позитивно право во тогашната закржлавена Европа, со тек на време, преку разните правни толкувања, коментари, интерполации и систематизирања се обликува во она што денес, во рамките на Филозофијата на правото, го изучуваме како „природно право“ (*Ius naturale* - в. подолу).⁴⁷

Во времето некаде од XVI век, пред раѓањето на т.н. „тотална држава“, постоел еден христијански европоцентричен поредок, кој произлегол како последица од верските војни, наречен *Ius publicum Europaeum*, и којшто имал своја сопствена „философија“ на делување т.е. имал свој карактеристичен *potos*. Во овој период кралот, како чувар на државното единство, имал монопол врз политичкото. Постоела една „стара“ европска, веќе поделена земја, меѓу кралствата и кнежевствата, и цел еден „Нов свет“ кој бил слободен за освојување.⁴⁸ Постојењето на разноразни локални обичајни права, функционирањето на фрагментирани политички единици, како и појавата на универзитетски образована правна

⁴⁶ Борче Давитковски и Ана Павловска - Данева: *Управни договори*; Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ; Скопје, 2009; стр. 11-12.

⁴⁷ Исклучок претставува неговата повторна трансформација во „позитивно право“ којашто почнува со големите европски граѓански кодификации – особено онаа на Наполеон Бонапарта од 1804 год. Наведено кај Горге Иванов: *„Од јавно и приватно до Сувер право“*; Зборник на трудови: *Јавно и приватно право...*; Правен факултет; Скопје, 1998; стр. 192.

⁴⁸ Димитар Гелев во *Поговорот* кон македонското издание на Карл Шмит: *Политичка теологија – четири поглавја за концептот на суверенитетот*; Култура (библиотека „Идеи“); Скопје, 1993; стр. 95.

професија, ерудирана првенствено во римското право – е „магичната“ мешавина од фактори кои го попlochиле патот за **рецепција** на Римското право.

Рецепцијата би можела да се опише како тренд, претежно присутен во Западна Европа, кон се поголема „романизација“ на правните институти во средновековниот период. Тоа бил процес на интелектуална и техничка рационализација, во согласност со природата на „модерната држава“ којашто тогаш се раѓала. Тоа е една тенденција со којашто Римското право, коешто било во опасност од заборав после „мрачниот“ период, било обновено во таква мерка што станало *Ius commune* на поголемиот дел од Европа – надополнувајќи го, а понекогаш и заменувајќи го феудалното обичајно право кое дотогаш доминирало. Но, мора да се напомене дека рецепцијата, којашто изостанала само во Англија, имала онолку различни форми колку што имало и земји што биле зафатени од неа – впрочем, нема две држави кои поминале низ идентичен развој! Како што не постои општа согласност околу значењето на „рецепцијата“, така не постојат ни усогласени гледишта околу нејзиниот временски опсег. На пример, некои автори тврдат дека таа е феномен стриктно на XVI век, главно поттикната од тогашните случувања во Светото Германско-Римско Царство, но ова според Ендрју **Борковски** и Паул **ду Плесис** е мошне ограничен поглед. Алан **Вотсон**, пак, во неговото дело *The Evolution of Law* (1985) укажува дека рецепцијата најпрво се случила илјада години порано – кога т.н. „варварски кодификации“ на германските племиња опсежно „позајмувале“ од Римското право (иако тој лично смета дека таа, во вистинска смисла на зборот започнала во XI век). Како друга крајност, пак, се тврди дека доцната фаза на рецепцијата започнала дури во ерата на модерната кодификација на приватното право и сè уште трае. Сепак, генерално, рецепцијата во Европа може да се подели на три големи фази, поврзани со одредени правно-филозофски струи:

а) Прва фаза – т.н. „формативен период“ на европското *Ius commune* (траела од повторното откривање на римското право во

Италија на крајот на XI век, па сè до почетокот на XVI век): во текот на овој четиривековен период принципите, терминологијата и структурата на римското право потполно биле вклопени во тогашното средновековно „научно право“, за да стане 'рбетот на заедничката европска правна култура, во којашто постојното обичајно право можело постепено да се развие во национални правни системи;

б) Втора фаза – појава на „националната држава“ и развој на националните правни системи (од почетокот на XVI век до XVIII век): како што забележува Питер **Штајн**, до крајот на XV век *Ius commune*, какво што го развиле бартолистите, станувало сè повлијателно низ Европа, со тоа што биле основани низа нови универзитети и се повеќе правници ја изучувале традиционалната наука. Но, во исто време *Ius commune* сè повеќе се оддалечувало од Јустинијановото право, од коешто го црпело авторитетот. Во текот на овој период, универзалната применливост на римското право почнала да се доведува во прашање – прво од правните хуманисти во XVI век, а потоа и од поддржувачите на доктрината за секуларизирано природно право, во текот на XVII век;

в) Трета и последна фаза – појава на разни „национални кодификации“ на приватното право (од средината на XVIII век до крајот на XIX век): усвојувањето на *Францускиот*, *Германскиот* и *Швајцарскиот граѓански законик* од страна на други земји, исто така довело до подоцнежна продолжена рецепција на римското право и надвор од Западна Европа.⁴⁹

Модерната практика на повторна „сепарација“ на правото на двете големи правни области кулминира во XVII-от и XVIII-от век, првенствено поради „оживувањето“ т.е. процесот на **„нова“ рецепција** на Римското право (т.н. втор бран), концентрацијата на власта во рацете на монархот, како и создавањето гломазна

⁴⁹ A. Borkowski & P. du Plessis: *Textbook on Roman Law* (3rd ed.); Oxford University Press; 2005; p. 361-362 and 386 и Nikola Moјović: „Značaj rane recepcije Rimskog prava u Francuskoj“; *Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu*; god. 37, br. 5-6; (Spomenica prof. dr. Anti Romcu); Zagreb, 1987; str. 743-762.

државна „управа“ со завршено правничко образование. Ова коинцидира и со создавањето или поточно „ребрендирањето“ на малку подзаборавената римска т.н. *Теорија на Fiscus*-от, којашто повторно „воскреснува“ во Германија и според која поединците располагаат со право да ја тужат државата пред нејзините сопствени судови, под услов да станува збор за „имотни прашања“ или т.н. „фискални работи“ (герм. *fiskalische Sachen*),⁵⁰ односно државата во овој случај не настапува од позиција на надредена власт (лат. *imperium*) туку се третира како приватно-правно лице (*fiscus*) и, според тоа, потпаѓа под режимот на *Ius privatum*. Во овој контекст би го споменал и Георг Вилхелм Фридрих **Хегел**, којшто во своето дело *Основните црти на Филозофијата на правото* (1821), секогаш кога мисли на приватното право го кориси терминот *Recht*, додека кога сака да укаже на јавното право го кориси терминот *Verfassung* (устав).⁵¹

Оваа голема дихотомија на јавно и приватно право, доживува полна афирмација во т.н. „буржоаски држави“, особено во фазата на воспоставување и зацврстување на капиталистичките односи, кога беше прокламирано и немешање на државата во приватните односи на физичките и правните лица, пред сè на компаниите.⁵² Во овој „нововековен“ либерален период:

⁵⁰ Б. Давитковски и А. Павловска - Данева: *Управни договори*; Правен факултет „Јустинијан Први“; Скопје, 2009; стр. 14.

⁵¹ Цит. сп. Ѓ. Иванов: *„Од јавно и приватно до Сувер право“*; Зборник на трудови: *Јавно и приватно право...*; Правен факултет; Скопје, 1998; стр. 192.

⁵² Зборот *компанија*, што денес го користиме како синоним за некое трговско друштво (личен бизнис, фирма или претпријатие), всушност е кованица на два латински збора: *cum* = „со“ + *rapis* = „леб“, што во слободен превод би значело „заедно лебот го вадиме“ или „заедно лебот го јадеме“, алудирајќи на заедничката трпеза т.е. солидарното делење „добро и лошо“, што било карактеристично кај првобитните деловни потфати (партнерства / ортаклаци / заедници). А, пак, и денес присутниот збор *конзорциум*, етимолошки, означува „братска заедница“ (*consor* – брат; или *societas fratrum*), и ја означувал т.н. голема семејна заедница којашто била премин од римскиот род (*gens*) во патријархалното семејство на агнати (*familia*). Исто така, често употребуваниот збор *корпорација* има „византиско“ потекло, т.е. се употребувал за означување на организациите во кои, според т.н. *Книга на епархот* од X век, биле здружени

„...Јавното право имаше пасивна улога и претставуваше чувар на внатрешната и надворешната безбедност на општеството, а имаше и задача да обезбеди непречено функционирање на приватното право. Во таа епоха ова [заб. приватното право] ги опфаќаше речиси сите сфери на општественото живеење – не само економското живеење и стокното производство, кое беше негов основен предмет, туку и сферите на образованието, здравството, работните односи и др.“⁵³

Но, во фазата на т.н. „монополистички капитализам“, иако поделбата на јавно и приватно право главно не беше доведена во прашање, како резултат на пренагласеното мешање на државата во сите сфери на човековите активности – дојде до поголема нагласеност на јавноправните елементи, на сметка на приватноправните. На тој начин цели правни гранки (како на пример: трудовото право, сообраќајното право, осигуреничкото право, а особено здравственото и социјалното осигурување) или, пак, одделни нивни делови (образованието, културата и др.) преминуваат од сферата на приватното во сферата на јавното право. Овие тенденции беа причина што некои автори од т.н. „западни земји“ (како, на пример, Австриецот Ханс **Келзен** во *Reine Rechtslehre*; Французинот Леон **Диги** во делото *Преобразба на јавното право* [1929] и др.) заклучија дека поделбата на јавно и приватно право веќе е надмината!⁵⁴

Правната наука, пак, во т.н. Источни земји од „социјалистичкиот лагер“ повеќе ја оспоруваше отколку што ја поддржуваше поделбата на правото на јавно и приватно, бидејќи

трговците и занаетчиите во Константинопол коишто биле под заштита и контрола на државата. В. и кај Гоце Наумовски: „Имотно-правните аспекти на римскиот *consortium*“ – Зборник во чест на Миле Хаџи Василев, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2004; стр. 222 и кај Билјана Поповска: *Историја на правото* (II дел); 2-ри Август С; Скопје, 2007; стр. 57.

⁵³ *Правна енциклопедија* (том 2); Савремена администрација; Београд, 1985; стр. 571.

⁵⁴ В. и кај Т. Бендевски: „Јавно и приватно право“ - Зборник на трудови *Јавно и приватно право...*; Правен факултет; Скопје, 1998; стр. 95.

сметаше дека во зрелото (социјалистичко) општество, коешто е само преоден период т.е. премин кон бескласниот „комунизам“ – а чијашто основа претставува општествената сопственост врз средствата за производство и планското раководење со стопанството, нема подлога за оваа поделба на правото.⁵⁵ Па така, според „класикот на марксизмот“ Владимир Илич **Ленин**:

„Револуционерната диктатура на пролетаријатот е власт освоена и поддржувана со насилство врз буржоазијата. Таа е власт која нема основа во никакви закони – зашто законот претставува политичка мерка, а правото – оружје за целосно државно регулирање на општеството! ...Ние не признаваме ништо приватно – за нас сè во областа на стопанството е јавно!“⁵⁶

Денес, покрај практичното значење на предметнава поделба, постојат и неколку современи доктинарни варијации за оправданоста на разграничувањето на јавното („државно“) и приватното („граѓанско“) право, кои би ги наброил подолу, изложувајќи ги од аспект на *„јуриспруденцијални теории“* - зависно од основниот критериум од кој поаѓа конкретното гледиште:⁵⁷

1. т.н. *Материјални теории*:

а) *Субординациска теорија (Imperium)* – оваа теорија, разгледувајќи ја и природата на самите односи, смета дека кај

⁵⁵ Сличен негаторски став споделуваа и некои теоретичари во поранешна СФР Југославија (на пример Ј. Ѓорѓевиќ).

⁵⁶ В. И. Ленин: *Сочинения*; т. 37, стр. 245 и т. 30, стр. 99 – цит. сп. Т. Бендевски. Но, сепак и во тогашен СССР се среќаваа доследни застапници на оваа древна поделба, меѓу кои беше и Б. Б. **Черенахин** (*К вопросу о частном и публичном права*), според кого: *„Поделбата на правото на приватно и јавно го зачува своето значење и интерес и во сегашно време [н.з. 1926 год.] посебно и за нашето советско право... Неопходно е само правилно да се определат критериумите на разграничување на овие две основни форми на правно регулирање“* – цит. сп. Бендевски. За писмото на Ленин до Д. И. **Курсков** види и кај Иван Борисович Новицкий: *Римское право (учебник)*; Wolters Kluwer; Москва, 2009; стр. 3.

⁵⁷ Давитковски и Павловска-Данева: *Управни договори*; Правен факултет „Јустинијан Први“; Скопје, 2009; стр. 16-18.

јавноправните односи, каде што е ирелевантна волјата на страните за стапување во конкретниот однос, постои една страна - државата, која е во супериорна позиција на власт vis-a-vis другата страна - граѓанинот, којшто, пак, е во инфериорна позиција на потчинет / послушник / поданик (тур. *paja*).

б) *Инересна теорија (Interessentheorie)* – оваа теорија, која при дистинкцијата фундира на материјален критериум, разгледувајќи ја притоа содржината на конкретните односи, вели дека во јавното право доминира т.н. јавен / општ / заеднички / колективен / општествен / државен интерес (*utilitas publica*) на којшто му се дава поголема вредност, за разлика од приватното право - каде што доминираат приватните / поединечни / лични / персонални / егоистични интереси на граѓаните (*utilitas privata*): „*Utilitas communis vinculum societatis maximum est – Заедничката корист е најсилната врска во заедниците*“. Според зборовите на брилијантниот Чезаре **Бекарија**, изнесени во неговата книга *За злосторствата и казните* (§ XL и XLVI):

„...Многу заблуди и неправди извираат од искривоколчените критериуми коишто законодавците ги имаат за корисноста. На пример, крив аршин за користа е кога повеќе се грижиме за поединечните отколку за општите неволји. (...) Но, општиот интерес нека не биде ништо друго туку збир од интересите на сите поединци...“⁵⁸

2. т.н. *Формални теории.*

в) *Субјективна теорија (Personae)* – која, всушност, е француска варијанта на формалните теории, смета дека кај јавното право едната страна-учесник во односот секогаш е државата или некое друго јавноправно тело (локална власт и сл.); додека, пак, во приватното право постојат односи помеѓу „рамноправни субјекти“ - без оглед на тоа дали се правни лица (*personae morales* т.е. *personae iuridicae*) или, пак, физички лица (*personae physicae*);

⁵⁸ Цит. сп. Antun Cvitanić: „*Pravna država i vladavina prava u Cesara Beccarije (prigodom 200 obljetnice smrti)*“: Zbornik radova Pravnog Fakulteta u Splitu; god. 31, br. 1-2; Split, 1994; str. 19.

г) *Rechtsformentheorie* – која, всушност, е германска варијанта на формалните теории, смета дека во јавното право власта на државата се манифестира преку издавање наредби и забрани спрема поединците (т.н. „пермисивни норми“), додека во приватното право - односите на рамноправните учесници се проследени со побарувања и тужби (*actiones*);

д) *Реглементативна теорија* – тргнува од карактеристиките на правните норми со кое се регулира одредено подрачје, односно од карактерот и методот на регламентацијата - и вели дека во јавното право доминираат т.н. задолжителни / обврзувачки / когентни / императивни правни норми (рус. *повелительными, безусловно обязательными нормь*), односно важи режимот на *ius cogens*; а, пак, во приватното право доминираат т.н. незадолжителни / условно обврзувачки / диспозитивни норми (рус. *уполномочивающие, восполнительные нормь*) – т.е. важи режимот на *ius dispositivum* – „*ita ius esto*“⁵⁹ заштитата, пак, на законски одредениот јавен интерес најчесто е доверена на посебен државен орган (пр. јавен обвинител), којшто тоа го врши по службена должност - т.н. принцип *ex officio*.⁶⁰

3. *Компромисни теории* (т.н. „Соломонско решение“): тие настануваат со комбинирање и заемно дополнување на материјалните и формалните теории, сè со цел да се надминат едностраностите и очигледните противречности на сите претходнонаведени теории.

Надвор од вакаизложената класификација, постојат и автори (пр. Муба **Peleš** и др.) кои, исто така, даваат троен, но нешто поразличен теориски пристап за разграничување помеѓу јавното и приватното право: а) теорија на *интереси*; б) теорија на *субјекти*; и в) теорија на *преовладување и потчинување*. А има и такви автори

⁵⁹ Иван Б. Новицкий: *Римское право (учебник)*; Wolters Kluwer; Москва, 2009; стр. 4.

⁶⁰ Своевиден исклучок претставува можноста за *Actio popularis* (т.н. „народна тужба“) – којашто можел да ја изјави кој било граѓанин т.е. „*quivis ex populo* - било кој од народот“. В. Иво Пухан: *Римско право II*; Универзитет во Скопје; Скопје, 1961; стр. 187.

(пр. Ю. А. Тихомиров и др.) кои даваат четворен систем за разграничување помеѓу јавното и приватното право: а) *органски систем* – јавното право е поврзано со државата, а приватното со граѓаните; б) *телеолошки* – јавното право го обезбедува јавниот, а приватното - приватниот интерес; в) *формален* – јавното право широко ги користи најновите технички достигнувања, а приватното ја задржува т.н. класична правна техника; и г) *материјален* – нормите на јавното право, по содржина, најчесто се општи и безлични, а нормите на приватното право се свртени кон субјективното право на граѓаните.⁶¹

Умесна е констатацијата дека актуелниве општествени процеси на кои ние сме сведоци, општо земено, се карактеризираат со зголемување на важноста и значењето на јавното за сметка на приватното право. Јавното право е своевиден функционално-структурен потсистем на целокупното право воопшто, кој начелно ги изразува државните, меѓудржавните и општествените односи.⁶² Оттука, основните карактеристики на јавното право би биле следниве:

- приоритетна заштита на јавните интереси;
- еднострано изразена (државна / народна) волја, од позиција на власт;
- хиерархиска поставеност на субјектите;
- монопол на сила и употреба на физичка принуда;
- субординација на актите и прописите (нормите), зависно од рангот на органите што ги донесуваат;
- доминација на непосредно обврзувачки норми, со заповеднички карактер;⁶³

⁶¹ В. кај Бендевски: „Јавно и приватно право“ - *Јавно и приватно право...*; Правен факултет; Скопје, 1998; стр. 97.

⁶² Ю. А. Тихомиров: *Публичное и частное право (Общая теория государства и права)* - т. 2; Москва, 1998; стр. 250 и натаму – цит. сп. Бендевски; *ib. idem*.

⁶³ Некои примери од УРМ: *Територијата на РМ е неделива и неотуѓива. Постојната граница на РМ е неповредлива!* (чл. 3, ст.1-2); *На државјанин на РМ не може да му биде одземено државјанството, ниту да биде протеран или предаден на друга држава!* (чл. 4, ст.2); *Главен град на РМ е Скопје!* (чл. 6); *На целата територија на РМ и во нејзините меѓународни односи службен јазик е*

македонскиот и неговото кирилско писмо! (Ам. V); Животот на човекот е неприкосновен. Во РМ не може да се изрече смртна казна по ниту еден основ! (чл. 10, ст.1-2); Физичкиот и моралниот интегритет на човекот се неприкосновени. Се забранува секој облик на мачење, нечовечко или понижувачко однесување и казнување. Се забранува присилна работа! (чл. 11, ст.1-3); Слободата на човекот е неприкосновена. Никому не може да му биде ограничена слободата, освен со одлука на судот и во случаи и во постапка утврдена со закон! (чл. 12, ст.1-2); Цензурата е забранета! (чл. 16, ст.7); Забранети се воени или полувоени здруженија што не им припаѓаат на вооружените сили на РМ! (чл. 20, ст.4); Одбраната на РМ е право и должност на секој граѓанин! (чл. 28, ст.1); Сопственоста создава права и обврски и треба да служи за добро на поединецот и на заедницата! (чл. 30, ст.2); Секој вработен има право на платен дневен, неделен и годишен одмор. Од овие права вработените не можат да се откажат! (чл. 32, ст.4); Секој е должен да плаќа данок и други јавни давачки и да учествува во намирувањето на јавните расходи на начин утврден со закон! (чл. 33); Граѓанинот има право и должност да го чува и унапредува сопственото здравје и здравјето на другите! (чл. 39, ст.2); Родителите имаат право и должност да се грижат за издржување и воспитување на децата. Децата се должни да се грижат за старите и изнемоштени родители! (чл. 40, ст.3); Лице помладо од 15 години живот не може да биде вработено. Малолетните лица не смеат да бидат вработувани на работни места што се штетни за нивното здравје и моралот! (чл. 42, ст.2 и 4); Секој е должен да ја унапредува и штити животната средина и природата! (чл. 43, ст. 2); Основното образование е задолжително и бесплатно! (чл.44, ст.3); Секој е должен да ги почитува Уставот и законите! (чл. 51, ст.2); Републиката презема мерки против монополската положба и монополското однесување на пазарот! (чл. 55, ст.2); Правата стекнати врз основа на вложениот капитал не можат да се намалуваат со закон или друг пропис! (чл. 59, ст.2); Пратеникот не може да биде отповикан (чл. 62, ст.4); Законите се прогласуваат со указ. Претседателот на Републиката е должен да го потпише указот, доколку според Уставот, законот се донесува со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници! (чл 75, ст.1 и 4); Должноста Претседател на Републиката е неспојлива со вршење на друга јавна функција, професија или функција во политичка партија! (чл. 83, ст.1); Претседателот на РМ е должен во рок од десет дена од конституирањето на Собранието мандатот за состав на Владата да го довери на кандидат на партијата, односно партиите што имаат мнозинство во Собранието! (чл. 90, ст.1); Се забранува политичко организирање и дејствување во органите на државната управа! (чл. 95, ст.2); Забранети се вонредни судови! (Ам. XXV, т.1, ал.3); Судијата не може да биде преместен против својата волја! (чл. 99. ст.2); Се забранува политичко организирање и дејствување во судството! (чл. 100, ст.4); Судиите Уставниот суд не подлежат на обврска во вооружените сили! (чл. 111, ст.3); Одлуките на Уставниот суд се

- директни санкции;
- широки области на примена, во разни правни гранки и сл.

конечни и извршни! (чл. 112, ст.3); *Меѓународните договори што се ратификувани во согласност со Уставот се дел од внатрешниот правен поредок и не можат да се менуваат со закон!* (чл. 118); *Никој нема право да признае окупација на РМ или на нејзин дел!* (чл. 123); *Мандатот на претседателот на Републиката, Владата, судиите на Уставниот суд и на членовите на Републичкиот судски совет се продолжува за време на траењето на воената или вонредната состојба!* (чл. 128); *Уставниот закон се донесува со 2/3 мнозинство гласови од вкупниот број пратеници!* (чл. 133, ст.2) и др.

BIBLIOGRAPHIA
(КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА)⁶⁴⁰

КЛАСИЧНИ ИЗВОРИ

* *Свето Писмо – Библија (Стар и Нов Завет)*; Македонска Православна Црква & Британско и инострано библско друштво; Лондон, 1990.

* Марк Тулиј Кикерон: *Говори против Катилина*; Метафорум, Скопје; 1994.

* Марко Валериј Мартијал: *Епиграми*; Култура (библиотека „Класика“); Скопје, 1996.

* Публиј Корнелиј Такит: *Германија*; Култура (библиотека „Класика“); Скопје, 1999.

* П. К. Такит: *Агрикола*; Култура (библиотека „Класика“); Скопје, 1999.

* Публиј Вергилиј Марон: *Ајнеида*; Култура (библиотека „Меридијани“); Скопје, 1999.

* *Библија (Свето Писмо) – Стариот и Новиот Завет*, [превод: д-р Душан Х. Константинов]; Еуролибер; Битола, 1999.

* *Новиот Завет (динамичен превод)*; Меѓународно здружение „Гидеони“ (1899-2000) & ХБЦ „Радосна вест“; Скопје, 1999.

⁶⁴⁰ Користената стручна литература (*Index librorum*) е неведена според три критериуми: а) „основен критериум“ е *тематскиот* – зависно од типот на цитираното дело, тие се групирани во девет поглавја (*Класични извори; Учебници; Останати книги и стручни дела; Енциклопедии, лексикони и речници; Зборници, годишници, монографии и научни трудови; Магистерски тези и докторски дисертации; Коментари; Нормативни акти и прописи; Списанија и брошури; Интернет страници*); б) „помошни критериуми“ се *лингвистичкиот*, при што соодветно се опфатени следниве јазични подрачја – македонски, српско-хрватски, руски, бугарски и англиски јазик; и *хронолошкиот* – според годината на издавање на цитираното издание, почнувајќи од најстарото.

* Тит Ливиј: *Од основањето на градот Рим*; Матица Македонска; Скопје, Мелбурн; 2000.

* Гај Светониј Транквил: *Дванаесетте римски цареви*; Култура, Скопје, 2001.

* Лукиј Анај Сенека Помладиот: *За гневот*; Магор (поредица „Монади“); Скопје, 2003.

* Лукиј Апулеј: *Метаморфози или Златното магаре*; Култура; Скопје, 2003.

* М. Т. Кикерон: *За должностите*; Магор (поредица „Монади“); Скопје, 2005.

* Тит Лукретиј Кар: *За природата на нештата*; Култура; Скопје, 2006.

* Прокопиј Кесариски: *Тајната историја; Ѓурѓа* (библиотека „Строго доверливо“ - независни изданија); Скопје, 2007.

* Флавиј Аријан: *Прирачникот на Епиктет*; Матица Македонска; Скопје, 2008.

* Л. А. Сенека: *Писма до Лукилиј*; Култура; Скопје, 2008.

* Л. А. Сенека: *Откинувањето на Божествениот Клаудиј*; Или-или (едиција: „Алфа“); Скопје, 2009.

* Корнелије Тацит: *Анали*; Српска књижевна задруга (коло LXIII, књига 422); Београд, 1970.

* Ulpian: *Knjiga Regula* (Ulpiani – Regularum Liber Singularis); Biblioteka: Latina et Graeca [Knjiga XI]; VPA, Zagreb, 1987.

* Julije Paulo: *Sentencije* (Iulii Pauli – Sententiae ad Finitam); Biblioteka: Latina et Graeca [Knjiga XX]; Zagreb, 1987.

* Плутарх: *Славни ликови Антике II* (Избор из *Упоредних животописа*); библиотека: „Античка књижевност“; Матица Српска, Нови Сад, 1990.

* *Институции Юстиниана* (превод: Д. Раснера); Институт всеобщей истории; Российская Академия Наук; Юридический Факультет, Московский Государственный Университет им. „М.В. Ломоносова“; Центр изучения Римского права; издательство „Зерцало“; Москва, 1998 [INSTITVTVM HISTORIAE VNIVERSALIS; ACADEMIA

SCIENTIARVM RVSSIAE; FACVLTAS IVRIDICA; PVBLICA VNIVERSITAS STVDIORVM MOSCAE „LOMONOSOV“; CENTRVM STVDIORVM IVRIS ROMANI; *INSTITVTIONES IVSTINIANI*; Zertsalo; Mosca, MCMXCVIII].

* Justinian: *Institutes* (J. A. C. Thomas – text / translation / commentary); 1975.

* Justinian: *Digest* (Mommsen's Latin text with parallel translation – ed. A. Watson); 1985.

* Tertullian: *Apology* - with an English translation by T. R. Glover (лат. *Apologeticus* – одбрана); The Loeb Classical Library & Harvard University Press; Cambridge, Massachusetts, London, England; 2003.

УЧЕБНИЦИ

* Иво Пухан: *Римско право I*; Универзитет во Скопје; Скопје, 1960.

* И. Пухан: *Римско право II*; Универзитет во Скопје; Скопје, 1961.

* Мирјана Поленак - Аќимовска: *Римското право и развојот на правото на сопственост*; Студентски збор; Скопје, 1990.

* И. Пухан и М. Поленак - Аќимовска: *Римско право* (основен учебник); Универзитет „Кирил и Методиј“; Скопје, 1991.

* Елизабет Денио: *Рим, од град-држава до Царство* (институции и политички живот); Култура; Скопје, 2006.

* И. Пухан и М. Поленак-Аќимовска: *Римско право* (IV издание); Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ; Скопје, 2008.

* Бери Николас: *Вовед во Римско право* (со предговор, ревидирана биографија и речник со латински поими од Ернест Мецгер); Просветно дело АД; Скопје, 2009.

* Џејмс Гордли: *Основи на приватно право* (Иницијатива, Деликти, Договори, Стекнување без основа); Просветно дело АД; Скопје, 2009.

* Ендру Борковски и Пол ду Плесис: *Учебник по Римско право* (III издание); АД Просветно дело; Скопје, 2009.

* Рајнхард Цимерман: *Облигационо право – Римски основи на граѓанската традиција*; Просветно дело; Скопје, 2009.

* Bertold Eisner i Marijan Horvat: *Rimsko pravo*; Nakladni zavod Hrvatske; Zagreb, 1948.

* Драгомир Стојчевиќ: *Римско облигационо право*; Београд, 1960.

* Borislav T. Blagojević: *Граѓански поступак у Римском праву* (III izdanje); Univerzitet u Beogradu i Naučna knjiga; Beograd, 1960.

* Marijan Horvat: *Rimsko pravo* (deseto izdanje); Školska knjiga; Zagreb, 1980.

* Ante Romac: *Rimsko pravo*; PFZ (biblioteka „Udžbenici i skripta“); Zagreb, 1981.

* Antun Malenica: *Izvori Rimskog prava* (I tom); Naučna Knjiga; Beograd, 1989.

* Антун Маленица: *Римско право* (друго изменено и допуњено издање); Правни факултет у Новом Саду; Нови Сад, 1996.

* Вениамин Михайлович Хвостов: *Система римского права (Учебник)*; Издательство „Спарк“; Москва, 1996 (по четвртому изданию 1908 года).

* *Памятники Римского права: Институции Юстиниана*; Институт всеобщей истории; Российская Академия Наук; Юридический Факультет, МГУ им. „М.В. Ломоносова“; Центр изучения Римского права; „Зерцало“; Москва, 1998.

* И. Пухан и М. П. Акимовска: *Римское право*; МГУ Ломоносов; „Зерцало“; Москва, 1999.

* Обрад Станоевич: *Римское право*; Российская Академия Правосудия, 2006.

* Иван Борисович Новицкий: *Римское право (учебник)*; Wolters Kluwer; Москва, 2009.

* Edward Gibbon: *The history of the decline and fall of the Roman Empire* – in eight volume (Vol. V); Oxford English Classics; Oxford and London; 1827.

* Barry Nicholas: *An Introduction to Roman Law* – Clarendon Law Series; Oxford University Press; Oxford - 1962 (Hardback), 1975 (Paperback).

* W. W. Buckland: *Textbook of Roman Law* (3rd ed.); 1963.

* W. Kunkel: *An Introduction to Roman Legal and Constitutional History*; 1966.

* H. F. Jolowicz and B. Nicholas: *Historical Introduction to the Study of Roman Law* (3rd ed.); 1972.

* J. A. C. Thomas: *Textbook of Roman Law*; 1976.

* Jane F. Gardner: *Women in Roman Law and Society* (Paperback); 1987.

* Bruce W. Frier: *A Casebook on the Roman Law of Delict* (Classical Resources Series / American Philological Association) - Paperback; 1989.

* Andrew Borkowski: *Textbook on Roman Law* (2nd ed.); 1997.

* Rudolph Sohm, Erwin Grueber and James C. Ledlie: *The Institutes of Roman Law* (Paperback); 2002.

* Bruce W. Frier, Thomas A. J. McGinn and Joel Lidov: *A Casebook on Roman Family Law* [Classical Resources Series, No. 3]; (Paperback), 2003.

* George Mousourakis: *The Historical and Institutional Context of Roman Law*; „Laws of the nations series“; Ashgate Publishing Limited, Hampshire / England and Burlington / USA; 2003.

* O. F. Robinson: *Roman Criminal Law*; Oxford, 2005.

* Andrew Borkowski LLB & Paul du Plessis PhD: *Textbook on Roman Law* (3rd ed.); Oxford University Press; 2005.

ОСТАНАТИ КНИГИ И СТРУЧНИ ДЕЛА

* Фридрих Енгелс: *За пропаѓањето на феудализмот и настанувањето на буржоазијата*; Култура, Скопје, 1951.

* *Историја на македонскиот народ*; ИНИ - Институт за национална историја; Скопје, 1969.

* Алберт Вајс и Љубица Кандиќ: *Општа историја на државата и правото*; Современа администрација; Белград, 1971.

* Жан Жак Русо: *Општествениот договор или начела на државното право*; Мисла (едиција „Марксизам, општествени науки, работничко движење“); Скопје, 1978.

* В. Н. Дјаков и С. К. Ковалев: *Историја на Стариот свет* (Книга прва и Книга втора); Издание на Универзитетот во Скопје; Скопје, 1980.

* Петар Манговски: *Меѓународно јавно право* (второ издание); Култура; Скопје, 1983.

* Наум Гризо и Крсте Ристески: *Од историјата на воените идеи*; Култура (библиотека „Идеи“); Скопје, 1992.

* Вера Георгиева: *Филозофија на исихазмот*; Табернакул; Скопје, 1993.

* Карл Шмит: *Политичка теологија – четири поглавја за концептот на суверенитетот*; Култура (библиотека „Идеи“); Скопје, 1993.

* Ана Шукарова: *Јустинијана Прима*; Институт за национална историја и Матица Македонска; Скопје, 1994.

* Ајгун Ајгиндал: *Трите лица на Исус*; Култура (библиотека „Идеи“); Скопје, 1994.

* Николај Александрович Машкин: *Историја на Стариот Рим*; Зумпрес (библиотека „Универзум“); Скопје, 1995.

* Светомир Шкариќ: *Уставно право – II*; Union-Trade; Скопје, 1995.

* Љубомир Данаилов Фрчкоски, Васил Тупурковски и Владимир Ортаковски: *Меѓународно јавно право*; Табернакул; Скопје, 1995.

* Тодор Џунов: *Меѓународно приватно право* (четврто изменето и дополнето издание); Зумпрес; Скопје, 1995.

* Х. Џ. Блекхо, М. Кренстон, П. Фолкис, С. Х. Хук, Х. Г. Џаџ, М. С. Лори, Д. Мек Реи, А. Квинтон и Н. Смарт: *Растежот на идеите; Култура* (библиотека „Идеи“); Скопје, 1995.

* Блез Паскал: *Мисли; Култура* (библиотека „Идеи“); Скопје, 1996.

* Тони Науновски: *Помеѓу филозофското и политичкото; НИП Ѓурѓа* (независни изданија - 57); Скопје, 1996.

* Наде Проева: *Студии за Античките Македонци; Macedonia Prima* (библиотека: HISTORIA ANTIQUA MACEDONICA - monographiae, посебни изданија, Книга 5); Скопје, 1997.

* Ило Трајковски: *Граѓанско содружништво – метасоциолошка реконструкција на македонското приемање на современиот поим за Societas civilis; Гоцмар; Скопје, 1997.*

* Радмила Угринова - Скаловска: *Старословенски јазик – граматика, текстови, речник кон граматиката и текстовите; УКИМ; Скопје, 1997.*

* Џ. Бордман, Џ. Грифин и О. Мари: *Оксфордска историја на римскиот свет; Скопје, 1999.*

* Димитар Бајалциев: *Вовед во правото – Право* (книга втора); Македонска ризница; Куманово; 1999.

* Рикардо Кампа: *Профилот на италијанската култура – од модерната епоха до современоста; Амбасада на Р. Италија, Скопје; 1999.*

* Елена Вајт: *Делата на Апостолите; АИК „Знаци на времето“; Скопје, 1999.*

* Лазар Милин: *Црквата и сектите – Апологетика; Ѓаконија* (библиотека „Посебни изданија“); Скопје, 1999.

* Петар Хр. Илиевски: *Светила незаодни – словенските првоучители и нивните ученици (студии); Матица Македонска; Скопје, 1999.*

* Димитар Мирчев, Марија Ташева, Јован Корубин и Нелко Стојановски: *Социологија за средно образование* (VI-то издание); Просветно дело; Скопје, 1999.

* Стефан Георгиевски: *Граѓанско процесно право* (I том); Авторско издание; Скопје, 2000.

- * Гордана Силјановска - Давкова и Владимир Митков: *Локална самоуправа*; Магор; Скопје, 2000.
- * Ана Павловска-Данева: *Омбудсман – народен правобранител*; МИ-АН; Скопје, 2000.
- * Витомир Митевски: *Античка епика – Хелада и Рим*; Матица Македонска, Скопје, 2001.
- * Светомир Шкариќ: *Правото, силата и мирот – Македонија и Косово*; Култура; Скопје, 2002.
- * Љубомир Цуцуловски: *Политички сказни*; Култура (едиција „Утрински весник“); Скопје, 2002.
- * Таки Фити: *Вовед во современата макроекономија*; Економски факултет, УКИМ; Скопје, 2002.
- * Весна Пендовска: *Даночно право* (второ издание); Магор; Скопје, 2003.
- * Тања Каракамишева: *Избори и изборни системи - анализи, состојби, дилеми, решенија*; Култура; Скопје, 2004.
- * Владо Камбовски: *Казнено право (посебен дел)* – четврто дополнето издание; Просветно дело АД; Скопје, 2004.
- * Наде Проева: *Историја на Аргеадите*, Графотисок; Скопје, 2004.
- * Билјана С. Црвенковска: *Митски лавиринт – патување низ митските слики*; Магор (едиција „Нешто помеѓу“); Скопје, 2004.
- * Билјана Поповска: *Историја на правото* (1 дел); 2-ри Август С (библиотека „Универзитетски учебници“); Штип, 2005.
- * Светомир Шкариќ и Ѓорге Иванов: *Политички теории – Антика*; Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ; Скопје, 2006.
- * Ферид Мухиќ: *Логос и/или хиерахија*; АЗБуки (библиотека „Филозофија“); Скопје, 2006.
- * Жан Клод Готрон: *Европско право*; Конгресен сервисен центар; Скопје, 2006.
- * Витомир Митевски: *Хеленизам и Рим – античка филозофија*; Матица, Скопје, 2007.
- * Светомир Шкариќ и Гордана Силјановска - Давкова: *Уставно право*; Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ; Скопје, 2007.

* Билјана Поповска: *Историја на правото* (II дел); 2-ри Август С; Скопје, 2007.

* Рос Леки: *Сципион*; Клуб „Матица Македонска“; Скопје, 2007.

* Raino Malnes & Knut Midgaard: *Политичка филозофија*; Феникс; Скопје, 2007.

* Густав Радбрух: *Филозофија на правото*; Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ; Скопје, 2008.

* Борче Давитковски и Ана Павловска - Данева: *Управни договори*; Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ; Скопје, 2009.

* Гоце Наумовки и Мишо Докмановиќ: *Право и информатичка технологија*; Авторско издание; Скопје, 2009.

* Мартин Бернал: *Црна Атена – афроазиските корени на класичната цивилизација*; Прв том – „Фабрикувањето на Античка Грција (1785-1985)“; Табернакул; Скопје, 2009.

* Karl Marks: *Kapital*; BIGZ; Beograd, 1971.

* Petar Lisičar: *Grci i Rimjani*; Školska knjiga; Zagreb, 1971.

* Lorencо Vincenti: *Cezar*; IP „Alfa“ (biblioteka „Osvajači“); Zagreb; 1976.

* Srđan Šarkić: *Pravne i političke ideje u Istočnom Rimskom Carstvu (od početka Konstantinove do kraja Justinijanove vladavine)*; Naučna knjiga; Beograd, 1984.

* Михаил Ростовцев: *Историја старог света (Грчка и Рим) – Второ издање*; Матица Српска; Нови Сад, 1990.

* С. Шаркиќ и Антун Маленица: *Pravne teorije i institucije Antike* (tom 1); Универзитет у Новом Саду – Правни факултет Нови Сад (едиција: „Universitas studiorum - Neoplantensis“); Нови Сад, 1994.

* Леон Диги: *Преображаји јавног права*; ПЛАО (библиотека „Епистеме“); Београд, 1997.

* Сима Аврамовиќ: *Општа правна историја (Стар и Среден век)*; Белград, 1999.

* Алан Вотсон: *Правни Транспланти (Приступ упоредно праву)*; Правни факултет Универзитета у Београду – Институт за упоредно право; Београд, 2000.

* Обрад Станојевић и Сима Аврамовић: *Ars Rhetorica – Вештина беседништва*; ЈП „Службени лист СРЈ“; Београд, 2002

* Драган Николић: *Упоредна правна историја* (прво издање); СБЕН; Ниш, 2005.

* Драган Николић: *Општа историја права* (прво издање); СБЕН; Ниш, 2007.

* Група автори: *RIM – Umjetnost, povjest, arheologija*; Edizioni Lozzi Roma s.a.s., 2007.

* Alan Watson: *Roman Law and Comparative Law*; The University of Georgia Press, Athens and London, (Paperback - 30 Jun 1991).

* Peter Stein: *Roman Law in European History*; Cambridge University Press, 1999.

* R. Zimmermann: *Roman Law, Contemporary Law, European Law: The Civilian Tradition Today* (Clarendon Law Lectures) – Hardcover; 2001.

* Svetomir Skaric, Dimitar Apasiev & Vladimir Patchev [editors]: *The name issue – Greece and Macedonia*; Matica Makedonska; Скопје, 2009.

* A. E. Laiou and D. Simon: *Law and Society in Byzantium; Ninth-Twelfth Centuries* (Dumbarton Oaks Research Library).

ЕНЦИКЛОПЕДИИ, ЛЕКСИКОНИ И РЕЧНИЦИ

* Ксенија Гавриш и Бранислав Груић: *Мал руско-македонски речник*; Просветно дело – Скопје и ИШРО Обод – Цетиње; 1966.

* Венко Прилепчански: *Македонско-француски и Француско-македонски речник (Dictionnaire Macedonien-français et Français-macedonien)* – 2-ро издание; Друштво за наука и уметност – Штип и „Вељко Влаховиќ“ – Белград; 1989.

* Љубо Микунски: *Современ лексикон на странски зборови и изрази*; Наша книга; Скопје, 1995.

* *Книга на факти – Светот / Македонија*; Детска радост; Скопје; 2000.

* Весна Димовска, Елена Џукеска, Маргарита Бузалковска - Алексова и Митко Чешларов: *Liber latinus I*; Алби, Скопје, 2002.

* Весна Димовска и Митко Чешларов: *Liber latinus II*; Алби, Скопје, 2002.

* Душан Црвенковски и Бранислав Груиќ: *The standard dictionary (English-Macedonian, Macedonian-English) – фототипско издание*; Култура; Скопје, 2005.

* Наум Китановски: *Италијанско-македонски и Македонско-италијански речник (Dizionario Italiano-macedone, Macedone-italiano)*; Еуроклиент ДООЕЛ; Скопје, 2005.

* Винсент Вилакампа: *Основен атлас по историја*; Просветно дело АД, Скопје, 2005.

* Antonio Tello, Jean-Pierre Palacio & Daniel Coma-Cros: *Основен атлас – религии*; Просветно дело АД, Скопје, 2005.

* *Македонска енциклопедија (Encyclopedia Macedonica)* – 1-во издание; Лексикографски центар - Македонска академија на науките и уметностите (МАНУ); том I и II; акад. Блаже Ристовски [главен и одговорен редактор]; Скопје, 2009.

* Иво Пухан: *Курс латинског језика*; Београд, 1948.

* Група автори: *Мала општа енциклопедија (I и II)*; Издавачко предузеће „Просвета“; Београд, 1959.

* Ante Romac: *Rjecnik rimskog prava*; Informator – izdavačka kuća, Zagreb, 1975.

* Бранислав Грујић и Никола Шубин: *Стандардни речник – Руско-српскохрватски и српскохрватско-руски (са кратком граматиком руског језика)* – 20-то издание; Обод - Цетиње, Медицинска књига - Београд и Загреб & Народна књига - Београд; 1982.

* Редакциски одбор: *Правна енциклопедија (том 1 и 2)*; Савремена администрација; Београд, 1985.

* Lazar Jocić: *Latinski pravni termini (pravila, izreke, sentence i definicije)*; SKC; Niš, 1995.

* N. Jovanović и Т. Tvrtković: *Latinski za pravnike / Latinitas iuridica* (drugo izdanje); Zagreb, 2003.

* Žika Bujuklic: *Forum Romanum – Rimska država, pravo, religija i mitologija*; Правни факултет у Београду (библиотека „Приручници“) & Центар за публикација - „Досије“; Београд, 2005.

* *Thesaurus sententiae iuris (Riznica pravnih izreka)* – treće izdanje; Библиотека „Правни информатор“; Београд, 2007.

* Жан-Филип Дјунан и Паскал Пишона: *Римско право – речник на основните термини*; Ciela - Софт енд пabлишинг; Софија, 2007.

* Adolf Berger: *Encyclopaedic Dictionary of Roman Law - New Series, Vol. 43, Part 2*; The American Philosophical Society; Philadelphia; 1953 (Reprinted 1980 and 1991).

* E. Hitlon Jackson: *Latin for Lawyers (One Thousand Latin Maxims With English Translations)*; New York, 1992.

ЗБОРНИЦИ, ГОДИШНИЦИ, МОНОГРАФИИ И НАУЧНИ ТРУДОВИ

* *Историја (50 години од АСНОМ)*, бр. 1-2; Сојуз на друштвата на историчарите на Република Македонија; Скопје, 1994;

– Вера Битракова - Грозданова: *Via Egnatia помеѓу Lychnidos и Pons Servilii (Нови археолошки докази)*.

* *Годишник на Правниот факултет* (том 36); *Annuaire de la Faculté de droit de Skopje*; Скопје, 1994/1995:

– Светомир Шкариќ: „*Поим и теории за суверенитет*“;

– Кенет Гелант: „Клиничко-правна едукација во македонски контекст“;

– Јадранка Дабовиќ - Анастасовска: „Авторско-правна заштита на компјутерски-те програми“;

– Гордана Сиљаноска: „Прилог кон поимањето и дефинирањето на локалната самоуправа и општината“.

* *Зборник во чест на Иво Пухан*, Правен факултет – Скопје, 1996:

– Антун Маленица: „Владеењето на правото во Римската републиканска *Civitas* и во римската *Империја*“;

– Кики Мангова - Поњавиќ: „Јавните финансии и римската држава“;

– Марика Ристовска: „Корените на идејата за поделба на власта во античката мисла“;

– С. Шкариќ: „Потекло и развоток на уставното право како правно-политичка наука“.

* *Зборник во чест на Александар Христов*, Правен факултет; Скопје, 1996:

– Мирјана Поленак - Аќимовска: „Римското право како значајна правно историска наука“;

– Кики Мангова - Поњавиќ: „Акционерство – Банки во Македонија

(историско правен аспект)“.

* *Зборник на трудови: Јавно и приватно право – 50 години од Универзалната декларација за човекови права*; Правен факултет; УКИМ, Скопје, 1998:

– Мирјана Поленак - Аќимовска: „*Ius publicum, ius privatum* и Римското право“;

– Трајан Бендевски: „Јавно и приватно право“;

– Гордана Силјановска - Давкова: „*Ното religiosus* помеѓу верата и државата“;

– Ѓорге Иванов: „Од јавно и приватно до *Cyber* право“;

– Каролина Ристова: *„Концепцијата на Карл Шмит за државата и правото“*.

* *Зборник во чест на Никола Сотировски и Владимир Картов*, Правен факултет, УКИМ; Скопје, 2001:

– Емилија Карајовиќ: *„Влијанието на римското право на Српскиот граѓански законик“*,

– Татјана Петрушевска: *„Историски развој на концептот Европа (од идеја до проект)“*.

* *Зборник во чест на Асен Групче*, Правен факултет, УКИМ; Скопје, 2001:

– Мирјана Поленак - Аќимовска: *„Римското право на почетокот на новиот милениум“*.

* *Монографија Правен факултет – Педесет години (1951-2001)*; УКИМ; Скопје, 2001.

* *Зборник на основни политички есеи, говори и документи: Човекови права – од Библијата до денес*; [приредила Мишеллин Р. Ишеј]; МИ-АН; Скопје, 2002:

– Цицерон: *„Законите“*.

* *Зборник на трудови од меѓународниот симпозиум: Современото право, правната наука и Јустинијановата кодификација*; Proceedings of the International symposium *„Contemporary law, legal science and the Justinian's codification“* (Volume 1 and 2); Universitu „Ss. Cyril and Methodius“, Faculty of law „Iustinianus Primus“ – Скопје; Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ; Скопје, 2004:

Том I

– Душан Николиќ: *„Заштита на личноста во Римското право“*,

– Жика Бујуклиќ: *„Fontes iuris - од Цицерон до Јустинијан“*,

– Антун Маленица: *„Актуелноста на Јустинијановиот институционален модел“*,

- Магдолна Сич: *„Односот на Ius и Leges од Јустинијан до денес“*;
- Филип Ј. Томас: *„Vona fides - Римските вредности и правната наука“*;
- Гоце Наумовски: *„Концептот на Societas во Јустинијановото законодавство“*.

Том II

- Кики Мангова-Поњавиќ: *„Римската правна традиција и финансиските реформи на просторот на Македонија“*;
- Татјана Зороска-Камиловска: *„Римската граѓанска постапка и нејзиното влијание врз современата граѓанска постапка“*;
- Добринка Тасковска: *„Новото jus commune - мит, стварност, вредности“*;
- Тања Каракамишева: *„Европскиот предизвик наречен Устав“*.

* *Зборник во чест на Миле Хаџи Василев*; Правен факултет „Јустинијан Први“; Скопје, 2004:

- Гоце Наумовски: *„Имотно-правните аспекти на римскиот Consortium“*;
- Горан Коевски: *„Редизајнирањето на студиската програма на правните студии на Правниот факултет во духот на европскиот болоњски процес“*;
- Тодор Џунов: *„Уставно-судската контрола и заштита на меѓународните договори во Р. Македонија“*;
- Борче Давитковски и Ана Павловска - Данева: *„Правната природа на договори-те за јавни набавки во Р. Македонија и компаративно“*.

* *Зборник посветен на почесни доктори, доктори и магистри на науки (2001-2006)*; Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ; Скопје, 2006.

* *Годишник во чест на Борислав Благоев* (том 43); *Annuaire de la Faculté de droit „Iustinianus Primus“ de Скопје*; Правен факултет „Јустинијан Први“; Скопје, 2007:

– С. Шкариќ: *„Европско уставно право – нова правна наука“*.

* *Зборник на трудови посветен на проф. д-р Фрањо Бачиќ*; *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu (Universitas Zagrabienensis 1776 - Facultas Iuridica) – posvećen prof. dr. sc. Franji Bačiću; Mélanges de travaux dédiés au prof. dr. sc. Franjo Bačić; Collection of invited papers in honor of professor emeritus Franjo Basić, PhD*; Правен факултет „Јустинијан Први“ и Sveučilište u Zagrebu - Pravni fakultet; Скопје и Загреб, 2007:

– Гале Галев и Јадранка Дабовиќ - Анастасовска: *„Затезна камата“*.

* *Теории за мирот и конфликтите* (читанка); С. Шкариќ [редактор]; Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ; Скопје, 2007:

– Махатма Ганди: *„Хинду Сварац - Индиска самоуправа“*.

* *Жива антика*; Институт за класични студии; Филозофски факултет, УКИМ; Скопје, 2007:

– М. Поленак - Акимовска, В. Бучковски и Г. Наумовски: *„Универзалноста на римското право (едукација, правни системи, европско право)“*.

* *Спорот за името - Грција и Македонија* (студентски проект); Светомир Шкариќ, Димитар Апасиев и Владимир Патчев [редактори]; Службен весник на РМ; Скопје, 2008:

– Татјана Петрушевска: *„Кој е Метју Нимиц?“*.

* *Зборник во чест на Стефан Георгиевски*; Правен факултет „Јустинијан Први“; Скопје, 2009:

– Гордана Бужаровска и Гоце Наумовски: *„Кривичната постапка во Римското право“*.

* *Зборник во чест на Тодор Џунов*, Правен факултет „Јустинијан Први“; Скопје, 2009:

– Гоце Наумовски: *„Декретот на Лукиј Ајмилиј Паул Македоник - пример од правната епиграфија“*;

– Димитар Апасиев: *„Скриеното *Ius publicum* во македонското уставно право (конституционални концепти на Римското право реципирани во современите правни системи - I дел)“*.

* *Separat: Split*, 1970:

– Antun Cvitanić: *„Da li je Poljički statut prvi zakonik Evrope koji zabranjuje šikanu i jedan od prvih koji sadrži odredbe o referendumu?“*

* Poseban otisak iz *Zbornika radova Pravnog fakulteta u Splitu*; br. XIII / 76; Split, 1976:

– Onesin Cvitan: *„Rimska magistratura i shvaćanje upravne službe kao vršenja vlasti“*.

* *Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu*; god. 37, br. 5-6 (Spomenica prof. dr. Anti Romcu); Zagreb, 1987:

– Antun Malenica: *„U prilog širem pristupu i vrednovanju Rimskog prava“*;

– Nikola Mojović: *„Značaj rane recepcije Rimskog prava u Francuskoj“*;

– Štefko Kurtović: *„Ustavnost i ustavni akti do kraja XVIII st.“*;

– Nado Grubić: *„Oblikovanje i razvitak ideje monarhijskog suvereniteta“*.

* *Zbornik radova Pravnog Fakulteta u Splitu*, god. 31, br. 1-2; Split, 1994:

– Antun Cvitanić: „*Pravna država i vladavina prava u Cesara Beccarije (prigodom 200. Obljetnice smrti)*“;

– Jozo Čizmić i Veselko Šimić: „*Pružanje pravne pomoći od profesora i docenata pravnih predmeta na sveučilištima u Republici Hrvatskoj prema odredbama Zakona o odvjetništvu RH*“.

* *Pravna država u Antici – Pro et contra*; Pravni Fakultet Univerziteta u Beogradu (ed. „*Srbija – Pravna država*“; No. 26); Beograd, 1998:

– Predrag Vukasović: „*Antičko shvatanje demokratije*“.

* *Зборник Матице Српске за класичне студије (Journal of Classical Studies – Matica Srpska)*; том 6; Нови Сад, 2004:

– Карл Јоахим Класен: „*Платонове врлине у Риму*“;

– Сима Аврамовић: „*Античка правна историја и Болоњски процес*“;

– Жика Бујуклић: „*Светски скуп правних историчара*“;

– Милена Полојац: „*Купопродаја у Римском праву и њен утицај на развој Европског права*“.

МАГИСТЕРСКИ ТЕЗИ И ДОКТОРСКИ ДИСЕРТАЦИИ

* Гоце Наумовски: *Влијанието на римскиот Societas врз современиот договор за ортаклак - договор за заедница* (магистерска теза); Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ; Скопје, 2008.

* Марија Игњатовиќ: *Предбрачни имотно-правни односи во Римското и во современото право* (докторска дисертација);

Universitas „Sanctorum Cyrilli et Methodii“, Facultas iuridica „Iustinianus Primus“; Скопје, 2008.

КОМЕНТАРИ

* Кирил Чавдар: *Закон за парничната постапка – коментар, судска практика, обрасци за практична примена и предметен регистар*; Агенција Академик - Скопје, 2006;

* Мирјана Поленак-Аќимовска и Владо Бучковски: *Избор на текстови од Римското право* (IV издание); Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ - Скопје, 2008.

* Ante Romac: *Izvori rimskog prava*; Informator, Zagreb, 1973.

* Станијевиќ-Даниловиќ: *Текстови из римског права*; Београд, 1973.

* Antun Malenica: *Praktikum iz Rimskog Prava* (prvi tom); Pravni fakultet Novi Sad; Novi Sad, 1997.

* Mila Jovanović: *Komentar starog rimskog Ius civile* (Knjiga prva: *Leges Regiae*); Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu; Ниш, 2002.

* M. Jovanović: *Komentar Starog rimskog Ius civile* (Knjiga druga: *Lex XII tabularum – I-VI*); Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu; Ниш, 2007.

* Gaius: *Institutes* (W. M. Gordon and O. F. Robinson – translation / introduction); 1988.

НОРМАТИВНИ АКТИ И ПРОПИСИ

* *Европска конвенција за заштита на човековите права и основните слободи* – СЕ (1950);

* *Виенска конвенција за дипломатски односи* – ООН (1961).

* *Устав на Република Македонија* (Сл. весник на РМ, 52/91);

* *Амандмани на Уставот на РМ:*

– *I - II* (Сл. весник на РМ, 1/92);

– *III* (Сл. весник на РМ, 31/98);

– *IV - XVIII* од т.н. „*Рамковен договор*“ (Сл. весник на РМ, 91/01);

– *XIX* (Сл. весник на РМ, 84/03);

– *XX - XXX* (Сл. весник на РМ, 107/05);

– *XXXI* (Сл. весник на РМ, бр. 3/09).

* *Уставен закон за спроведување на Уставот на РМ* (Сл. весник на РМ - 52/91 и 4/92);

* *Уставен закон за спроведување на амандманите од XX до XXX на УРМ* (Сл. весник на РМ, 107/05).

* *Закон за паричната единица на Република Македонија* (Сл. весник на РМ, 26/92);

* *Закон за преземање на депонираните девизни влогови на граѓаните од страна на Република Македонија* (Сл. весник на РМ, 26/92);

* *Закон за преземање дел од обврски по одделни кредити на стопанска банка А.Д. Скопје и Југобанка А.Д. Скопје* (Сл. весник на РМ, 26/92);

* *Закон за посебната такса на увезени стоки* (Сл. весник на РМ - 34/92, 70/94);

* *Закон за преземање на гаранции по користени странски кредити* (Сл. весник на РМ, 49/92);

* *Закон за висината на стапката на затезната камата* (Сл. весник на РМ - 65/92, 70/93);

* *Закон за помилување* (Сл. весник на РМ, 20/93);

- * *Закон за претворање на краткорочните кредити од примарната емисија во долгорочни кредити* (Сл. весник на РМ - 29/93 и 65/95);
- * *Закон за посебните давачки при увоз на земјоделски и прехранбени производи* (Сл. весник на РМ, 2/94);
- * *Закон за пригодни ковани пари* (Сл. весник на РМ - 11/95, 74/04);
- * *Закон за експропријација – пречистен текст* (Сл. весник на РМ - 33/95, 20/98, 40/99, 45/00 и 31/03);
- * *Закон за преземање на гаранции по користени кредити од Европската инвестициона банка* (Сл. весник на РМ, 43/95);
- * *Закон за јавни собири* (Сл. весник на РМ – 55/95, 19/06);
- * *Закон за сметање на времето* (Сл. весник на РМ – 17/96, 16/97);
- * *Кривичен законик на РМ – Пречистен текст* (Сл. весник на РМ - 37/96, 80/99, 48/01, 4/02, 43/03 и 19/04);
- * *Закон за кривична постапка* (Сл. весник на РМ – 15/97, 44/02, 15/05 - пречистен текст, 74/04, 83/08 и 67/09);
- * *Закон за празниците на Република Македонија* (Сл. весник на РМ – 21/98, 18/07);
- * *Закон за основање Македонска банка за поддршка на развојот* (Сл. весник на РМ - 24/98, 6/00);
- * *Закон за амнестија* (Сл. весник на РМ, 06/99);
- * *Закон за данок на додадена вредност* (Сл. весник на РМ - 44/99, 86/99, 8/01, 21/03, 19/04, 33/06);
- * *Закон за инвестициони фондови* (Сл. весник на РМ, 9/00);
- * *Закон за државни службеници* (Сл. весник на РМ – 59/00, 112/00, 34/01, 103/01, 43/02, 98/02, 17/03, 40/03, 85/03, 17/04, 69/04, 81/05, 61/06, 36/07, 161/08, 6/09 и 114/09);
- * *Закон за банките* (Сл. весник на РМ - 63/00, 37/02, 51/03, 85/03);
- * *Закон за попис на наслението, домаќинствата и становите во Република Македонија - 2001* (Сл. весник на РМ, 16/01);
- * *Закон за царинска тарифа* (Сл. весник на РМ, 17/01);
- * *Закон за облигационите односи* (Сл. весник на РМ - 18/01, 4/02, 84/08, 81/09);

- * *Закон за акцизите* (Сл. весник на РМ - 32/01, 93/01, 45/02, 98/02, 96/04, 38/05);
- * *Закон за девизно работење – пречистен текст* (Сл. весник на РМ - 34/01, 49/01, 103/01, 54/02, 51/03);
- * *Закон за одбрана* (Сл. весник на РМ, 42/01);
- * *Закон за данок на финансиски трансакции* (Сл. весник на РМ - 49/01, 103/01);
- * *Закон за Народната Банка на Република Македонија* (Сл. весник на РМ - 03/02, 51/03, 85/03, 40/04 и 61/05);
- * *Закон за локална самоуправа* (Сл. весник на РМ, 5/02);
- * *Закон за амнестија* (Сл. весник на РМ, 18/02);
- * *Закон за спортот* (Сл. весник на РМ - 29/02, 66/04);
- * *Закон за банки за микрофинансирање* (Сл. весник на РМ, 61/02);
- * *Закон за амнесија на граѓаните на Република Македонија кои не ја извршиле воената обврска* (Сл. весник на РМ - 49/03 и 49/04);
- * *Закон за азил и привремена заштита* (Сл. весник на РМ – 49/03, 66/07, 14 /08 и 19/09 - пречистен текст);
- * *Закон за народен правобранител* (Сл. весник на РМ – 60/03);
- * *Закон за јавни набавки* (Сл. весник на РМ - 19/04 и 109/05);
- * *Закон за територијалната организација на локалната самоуправа во Р. Македонија* (Сл. весник на РМ - 55/04, 12/05);
- * *Закон за градот Скопје* (Сл. весник на РМ, 55/04);
- * *Закон за даноците на имот* (Сл. весник на РМ, 61/04);
- * *Закон за семејството – Пречистен текст* (Сл. весник на РМ, 83/04);
- * *Закон за заштита на личните податоци* (Сл. весник на РМ - 7/05, 103/08);
- * *Закон за буџетите* (Сл. весник на РМ, 64/05);
- * *Закон за парничната постапка* (Сл. весник на РМ, 79/05);
- * *Закон за референдум и други облици на непосредно изјаснување на граѓаните* (Сл. весник на РМ, 81/05);
- * *Закон за слободен пристап до информации од јавен карактер* (Сл. весник на РМ, 13/06);

- * *Закон за даночна постапка* (Сл. весник на РМ, 13/06);
- * *Закон за данокот на добивка – Пречистен текст* (Сл. весник на РМ, 27/06);
- * *Изборен законик* (Сл. весник на РМ, 40/06);
- * *Закон за надворешни работи* (Сл. весник на РМ, 46/06);
- * *Закон за прекршоците* (Сл. весник на РМ, 62/06);
- * *Закон за персоналниот данок на доход – пречистен текст* (Сл. весник на РМ, 74/06);
- * *Закон за безбедност на сообраќајот на патиштата* (Сл. весник на РМ, 54/07);
- * *Закон за заштита на потрошувачите при договори за потрошувачки кредити* (Сл. весник на РМ, 63/07);
- * *Закон за прекршоците против јавниот ред и мир* (Сл. весник на РМ, 66/07);
- * *Закон за банките* (Сл. весник на РМ, 67/07);
- * *Закон за соработка меѓу Република Македонија и Меѓународниот кривичен суд за гонење лица одговорни за сериозни повреди на меѓународното хуманитарно право извршени на територијата на поранешна Југославија* (Сл. весник на РМ, 73/07);
- * *Закон за волонтерството* (Сл. весник на РМ - 85/07, 161/08);
- * *Закон за правната положба на црква, верска заедница и религиозна група* (Сл. весник на РМ, 113/07);
- * *Закон за концесии и други видови јавно-приватно партнерство* (Сл. весник на РМ - 7/08, 139/08);
- * *Закон за вонпарнична постапка* (Сл. весник на РМ, 9/08);
- * *Закон за определување дополнителен услов за вршење јавна функција* (Сл. весник на РМ, 14/08);
- * *Закон за материјално обезбедување на невработените лица поради приватизацијата на претпријатијата со доминантна сопственост на државата во периодот од 2000 до 2004 година* (Сл. весник на РМ, 87/08);
- * *Закон за јавна чистота* (Сл. весник на РМ, 111/08);
- * *Закон за Собранието на Република Македонија* (Сл. весник на РМ, 104/09);

* *Закон за бесплатна правна помош* (Сл. весник на РМ, 161/09).

* *Деловник на Уставниот суд на Р. Македонија* (Сл. весник на РМ, 70/92);

* *Деловник на Собранието на Р. Македонија* (Сл. весник на РМ, 91/08).

СПИСАНИЈА И БРОШУРИ

* Магардич Хачикјан, Душан Релиќ и Ненад Шебек [уредници]: *Разоткривање на скриената историја – „Лустрацијата во земјите од западен Балкан“* (проектна документација); ФИОМ; Скопје, 2005.

* *И Сонцето е ѕвезда - „Македонија во ЕУ“*; Влада на РМ – Секретаријат за европски прашања; трето (дополнето) издание; 2006.

* *Православен пат* – списание на Скопската епархија на МПЦ (двоброј 16-17, посветен на Јустинијан Први); Скопје, 2007.

* *ORBIS IVRIS ROMANI* (OIR, XII, MMVIII) – *Journal of Ancient Law Studies* [edited by: Peter Blaho, Andreas Wacke & Michaela Židlická]; Trnava, 2008;

* *„60 години НАТО е доста!“*; АММ (Антимилитаристичка мрежа на Македонија, составена од: Асоцијација „Магна Карта“, Движење за социјална правда „Ленка“, Здружение на граѓани/ки „Мировна акција“, „Нова искра“ и Работничко-еколошка борба), а поддржано од Норвешка народна помош; Скопје, 2009.

* *„Политичка мисла“* – списание за политичко-општествени теми, бр. 27, 2009.

ИНТЕРНЕТ СТРАНИЦИ (WEB SITE)

www.istorijska-biblioteka.wikidot.com
www.mahatma.tmar.biz
www.oup.com/uk/booksites/law/roman
www.pravo.org.mk
www.sobranie.mk
www.tauresium.info